

ЧОРНОБИЛЬ: етюди з натури

Щира подяка Астрід Зам,
Любові Негатиній, Вікторії Науменко
за активну участь у підготовці
та виданні цієї книги

Олег Векленко

ЧОРНОБИЛЬ:
етюди з натури

Харків
«Точка»
2017

УДК 76.03/09
ББК 85.16
В 26

Видання здійснено за підтримки
Міжнародного освітнього центру
в Дортмунді (IBB) до 5-ї річниці
Чорнобильської історичної майстерні

Замість передмови

про чорнобильців, про Україну, закликав усіляко допомагати, прийняв нашу делегацію, благословив, запросто сфотографувався з нами...

26 квітня, як заведено у харківських чорнобильців, прийшов до пам'ятника в Молодіжному парку на місці колишнього кладовища. Постояв трохи здалеку. Дивно, 30 років минуло, а люди відзначають ПОЧАТОК трагедії – і як пам'ять про тих, хто загинув, помер, і як свято зустрічі ще живих. А коли ж ми відзначимо її ЗАКІНЧЕННЯ, «перемогу над мирним атомом»?

День видався похмурий, накрапав дощик, але народу зібралось доволі багато, люди виголошували банальні промови про колишні подвиги, про пам'ять і все таке. Тих, з ким був у Чорнобилі, зустрів лише двох (більше бачив знайомих облич по чорнобильській лікарні). Постояли, обмінялися кількома порожніми фразами. Треба б випити горілки, але бажання не було. Сумно якось... Попрощався і пішов додому.

За весь день хоч би хто зателефонував, згадав...

Олег Векленко
В 26 ЧОРНОБИЛЬ: етюди з натури : Художня документалістика \
О.А. Векленко. – Харків : «Точка», 2017. – 140 с. : іл.
ISBN 978-617-669-213-3

Книга спогадів учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, художника, професора Харківської державної академії дизайну і мистецтв Олега Векленка про його особисті відчуття, пережиті в період перебування в Чорнобилі упродовж травня-червня 1986 року. Неприкрашені історії важких буднів написані живою мовою і доповнені авторськими малюнками та фотографіями.

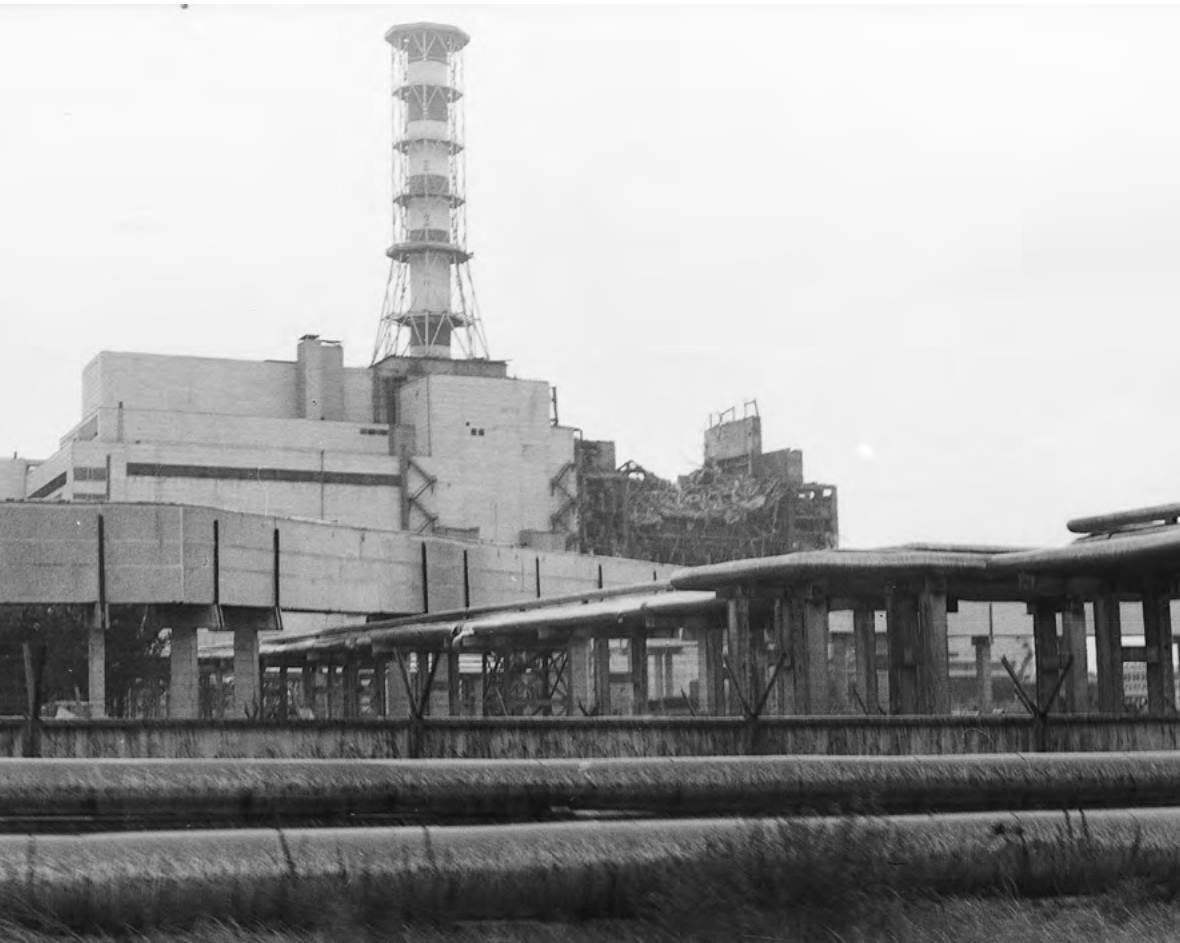
УДК 76.03/09
ББК 85.16

ISBN 978-617-669-213-3

© О.А. Векленко, текст, 2016
© О.А. Векленко, малюнки, фото, 1986
© О.А. Векленко, верстка, дизайн, 2017

Так сталося, що напередодні знакової чорнобильської дати мене несподівано запросили до делегації, що вирушала до Рима у паломницьку поїздку на зустріч із Папою. У перший момент я не сприйняв це серйозно і почав думати: «А як же заняття, студенти...» Але мені пальцем біля скроні покрутили: «Ти що, божевільний, мільйони людей прагнуть потрапити на площу Св. Петра і хоч здалеку побачити Папу – рідкісна можливість, і ти ще вагаєшся?» Я, нарешті, зрозумів: таке трапляється раз у житті!

Поїхав. Побував. Почув звернення і заклик мільярдам людей – пам'ятати про Чорнобиль, не забувати Україну. Повернувся в захваті. Згадуючи поїздку в найдрібніших деталях, часто думав: «під крилом» цієї людини 4 мільярди людей і мільйон проблем, а він згадав

Рятівники Європи

Щодня їжджу в метро та інколи потрапляю в «чорнобильський вагон», обклеєний, замість реклами, картинками у вигляді фотомонтажів з фотографіями, зробленими в Чорнобилі 30 років тому. Патетичні підписи типу: «Вони рятували Європу!» навскіс, каліграфічним «декором» за задумом авторів проекту і виконавців (і де вони таких безпорадних дизайнерів знаходять?) мають викликати почуття жалю і гордості за наших героїчних хлопців.

Але моє серце чомусь не наповнюється відповідними почуттями до себе і побратимів-чорнобильців, більше навпаки. Чомусь усі, особливо самі чорнобильці, у пориваннях незабутніх споминів бачать тільки одну світлу і прекрасну сторону: РЯТУВАЛИ! І ніхто вже не пам'ятає, що

спочатку героїчно будували, потім урочисто запустили і так само героїчно, до першотравневого свята, МИ цю ж саму Європу, вибачте, запаскудили (і собі, між іншим, як слід, дісталось). А самій Європі однаково: винен той, хто влаштував цей кошмар, – той самий рятівник світу, «великий і могутній радянський народ, будівник світлого майбутнього, надія всього людства».

А ще мене бісить, коли поблажливо (або агресивно, залежно від ситуації) заявляють: «Я там був!». Ну то й що, багато народу там побувало. Хто по кілька місяців, а хто і на пару годин – засвітитися, посвідчення ліквідатора отримати разом із пільгами. Важливим є те, **ЩО ТИ ТАМ ЗРОБИВ!**

Призов

Мене часто запитують, дивуючись, – а як ти потрапив туди, до Чорнобиля? Ти ж начебто художник, викладач Худпрому був тоді.

Усе дуже просто – 1986 рік, 29 квітня, прийшов додому пізно, годині о 9-й вечора. Дружина вийшла кудись, може, до сусідки. На кухні, на столі, дивна повістка: «З'явитися терміново... мати при собі...» і т. д.

Виявилось, не до військкомату. Збірний пункт зовсім недалеко, у школі. Вирішив швиденько збігати – «повечеряю потім». Ложку і кухоль, як було в записано у повістці, не брав. Паспорт, військовий квиток – і за 15 хвилин на місці. У школі незвично багато людей. Зустріли ввічливо, а далі все відбулося дуже швидко: відправили до шкільної

спортзали. Тут «примірювальна» – записали зріст, розмір одягу, взуття, обміряли голову і відвели до класу. А там уже осіб 20 таких саме розгублених хлопців. Ніхто нічого не розумів. Я озирнувся, запитав у молодика біля дверей: «Що це? Куди? Надовго?» А він чомусь пошепки: «До Чорнобиля, збори, на півроку, кажуть».

Перша думка: як же домашнім повідомити? І на роботу? Телефон-автомат у коридорі, у когось «стрельнув» 2 копійки, випустили на хвилинку – зателефонував колезі, попросив дружину повідомити і підмінити мене на чергуванні в студентському гуртожитку на травневі свята – з цим тоді суворо було.

За півгодини вивели нас на шкільне подвір'я, посадили в автобус ПАЗик і повезли нічними вулицями кудись за місто.

Через якийсь час зупинилися. Я визирнув у вікно і побачив на узбіччі шосе нескінченну колону автобусів що зникала у темряві. Нас повели в лісок поблизу дороги. А там вже було повно народу. Молоді хлопці та чоловіки середнього віку понуро блукали між сосен, групами грілися біля багать, тихо перемовлялися. Хтось уже був пе-

реодягнений у військову форму, хтось ще ні.

Не пам'ятаю вже, як натрапив на табличку, приторочену до сосни: «Політвідділ». Поблизу вхід до землянки. Втиснувся, показав військовий квиток і почув радісний вигук: «Ось і начальник клубу – тепер повний комплект!». Видали військове обмундирування, переодягнувся, свій одяг склав

у речовий мішок і побрів шукати, де б поїсти.

Солдатську кухню знайшов на галявині (пошкодував про ложку й кухоль, які не взяв із дому), пристосував під чай і кашу щойно отриманий солдатський казанок... ну, в цілому, нормально. Задрімати напочіпках, притулившись спиною до сосни, вдалося ненадовго – на світанку почалися шиккування,

переклички, зовсім інше життя, уявити яке ще вчора було неможливо.

Удень знову шиккування, по команді ходили нерівним строєм, довго розбиралися, де чия машина, робили переклички, нарешті команда: «По машинах!» Довго завантажувалися, знову якісь команди, рев двигунів,

ще щось, але мені вже було все одно, одне бажання – спати. Навіть не збагнув одразу, що ми нарешті їдемо.

Колона БРДМів, АРСів, штабних та інших авто розтяглася гігантською, не-повороткою змією на кілька кілометрів і поволі рушила на захід у бік Києва.

Дорога

Як офіцер – старший лейтенант (!), та ще й начальник мобільного клубу, я їхав у власному кінофургоні, ГАЗ-66. Звання лейтенанта і «високу» посаду я отримав після того, як відслужив рік рядовим (в інституті не було військової кафедри). А з вищою освітою, та ще й художньою... хто там в армії розбиратися буде: художник – у клуб, начальником. І записали в полк хімічного та радіаційного захисту (простіше «хім-полк»). Ось тому і потрапив за «триво-гою» з першою хвилею мобілізованих до Чорнобиля.

Під моїм командуванням був водій, прапорщик Григорій Стругерян, який виконував у полку обов'язки начальника клубу, веселий і хитрий молдаванин

(саме він і був на початку моїм наставником у «клубній справі»), і хлопчисько-кіномеханік – мрійливий солдатик строкової служби.

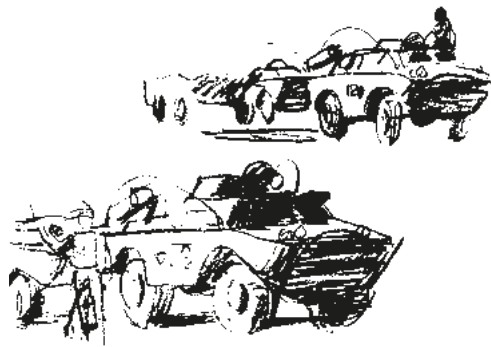
У клубний фургон підсіли ще двоє міцних прапорщиків, знайшлася пляшка горілки, щось із закуски, і пішла розмова про дивне, незнайоме мені армійське життя. Я, випивши запропоновану порцію, забився в куток, марно намагаючись заснути на відкидний лавці серед складених пірамідами ящиків, незрозумілих приладів і речових мішків.

Саму дорогу пам'ятаю уривками. Десь за Полтавою величезна колона зупинилася на заправку. Уздовж дороги вже були розгорнуті шланги – і за лічені хвилини порожні баки машин були заповнені. Виявляється, на трасі завжди були наготові стратегічні склади пального.

Пам'ятаю вечірню грозу і сильну зливу із заходу, гонитву нічною трасою і сонячний ранок уже в Києві. Врізалися в пам'ять тривожні погляди киян у черзі з бідончиками біля бочки з молоком. Можу собі тільки уявити, що вони думали, проводжаючи довгими поглядами нескінченний потік незрозумілих

Мальовниче місце на березі річки Уж, де спочатку планували розташувати табір.

військових машин. Чомусь запам'ятався літак, що низько кружляв над Київським морем, уздовж якого ми їхали в Чорнобиль, закриті поліетиленом колодязі в селах, шеренга військових довжиною пару кілометрів, що висипала з машин і вишикувалась уздовж узбіччя дороги, справляючи нужду під час короткої зупинки за Іванковом.

Ближче до вечора, уже під Чорнобилем, на березі невеликої річечки (здається, Уж) з'їхали з траси і почали розвантажуватися. Раптом здійнявся пронизливий холодний вітер. Знову команда: «По машинах!». Скинуті на землю ящики, матраци, інші речі завантажували назад. Шум, крики, рев двигунів кількох сотень машин – усе змішалось. Свідомість не витримувала екстремальних навантажень. Реальність сприймалась наче кіно з уповільненою зйомкою. Потім, значно пізніше, я дізнався причину передислокації: вітер дув з боку ЧАЕС, і рівень радіації на цій території почав різко зростати. Командування вирішило повернутися і розбити табір трохи далі.

Повернувшись кілометрів на 10-15, колона звернула вбік на велику галявину поблизу шосе з деревами по боках.

Сутеніло. Знову розвантажували обладнання, встановлювали намети (більшість їх тієї ночі так і не вдалося напнути як слід). Останнє, що запам'яталося того дня, – холодний, колючий вітер, що наскрізь пронизує шинельку, ледь тепла каша в казанку і тріск дрібного піску на зубах. Страшна втома. Думки плутаються, спати... спати... Це було друге травня 1986 року. П'ята доба після того, що сталося в Чорнобилі.

Табір

Якось у розмові з моїми друзями-чорнобильцями, уже після повернення звіти, я почув чиєсь дивне зауваження: якщо б якийсь ворожий диверсант захотів нашкодити якнайбільше, вибираючи місце для стоянки трьох тисяч осіб і автопарку важких бойових машин бригади «хімзахисту», він вибрав би саме це місце під селом Оране, де ми і розбили холодної травневої ночі 1986 року наш табір.

Солдатські чоботи і жорсткі протектори військових авто вмить знесли тонкий шар трави, що покривав велику галявину. Пил, дрібний пісочок, звичайний для українського Полісся, легко здіймався в повітря і швидко опинявся в складках одягу, в ліжках, волосі на голові і, ясна річ, надовго затримувався

в горлі й легенях. Тріск піску на зубах, постійно запалені очі, страшенний кашель – природний стан перших тижнів перебування в таборі.

Та й усе подальше наметове життя, так чи так, минуло в марній боротьбі з цим пило-піщаним ворогом. І як на зло, вітер майже завжди дув то зі станції, то з протилежного боку, де розташовувався автопарк. Його територія майже впритул наближалась до наметів. Звідси не тільки доносився гуркіт техніки, що ні на хвилину не зупинялась, але й постійно здійсналися хмари куряви. Цілодобово важкі БРДМи, величезні КрАЗи, ІМРи, АРСи, верткі «бобики» інша військово-технічна «живність» виїздила на завдання в зону, інші повертались на базу.

Я мав місце в наметі, але зручніше жилося в кінобудці власного ГАЗ-66, що стояв трохи осторонь – усе ж спокійніше. Правда, щоб потрапити в довгу, дощану будову поспіхом збитого солдатського туалету, треба було пройти (або пробігти – залежно від потреби) через все наметове містечко повз довгі ряди умивальників розтопаними піщаними доріжками. Пізніше, щоб уникнути пилу, що найбільше поширював радіацію, їх

спробували засипати гравієм. Трохи допомогло, але не надовго.

У першій половині травня часто траплялися нічні заморозки. Шинелька і тонка ковдра не рятували. Та це ще півбди. Вранці найбільше мене діставала замерзла в умивальниках вода і повна неможливість вмитися і хоч якось почистити зуби.

У таборі, крім штабних, командирських та звичайних солдатських наметів, були ще намети «збройпарку» (схопили

з собою цілий склад, мабуть, для застосування у разі диверсій, а то й навіть війни – «а раптом...», а за певний час, коли чогось недорахувалися, подалі від гріха все вивезли назад у частину), медпункту, солдатської та офіцерської їдалень, інших служб. У центрі, на високому стовпі був встановлений гучномовець, який з моєї ініціативи піднімав бригаду гімном Радянського Союзу щоранку, точно о 6.00. Одного разу я проспав, відразу примчав переляканий

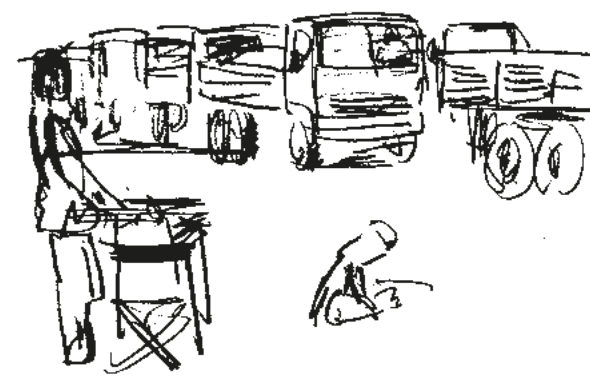
солдатик-днювальний зі штабу від начальника політвідділу мене будити. Нічого, минулося.

Хтось робив на стовпі зарубки, відзначаючи кожен день перебування в цьому легендарному місці. Такий собі дуже людський артефакт. Кожного разу, проходячи повз нього, я відчував бажання порохувати стовпчики зарубок. Досі шкодую, що не сфотографував їх – остерігався пильних контрозвідників. У таборі на «особистів»

Наших сусідів з батальйону обслуговування до зруйнованого блоку не посилали. Але їх робота була не менш небезпечною – вони прали забруднений радіацією одяг, в якому інші працювали на станції.

легше було нарватися, ніж на станції. Поясню потім, навіщо, як і чому.

У метрах п'ятдесяти від крайніх наметів, по шосе, в обидва боки інтенсивно рухалася різноманітна техніка – вантажівки, автобуси, наповнені людьми, домашнім скарбом. Суцільний гул і вдень, і вночі. Особливо мене вразили стада корів, овець, іншої живності, яку евакуювали із зараженої радіацією зони. Кілька діб їх гнали в пилу і бруді уздовж траси повз наш табір. Якесь дивне відчуття, ніби гігантський тектонічний зсув відбувається в тебе прямо на очах. Колосальний масштаб всього цього зовсім неможливо було усвідомити.

Радіація

У мене відразу асоціація виникає з собачкою, що бігав по нашому табору. Радіація – так його звали. Пізніше з'явився симпатичний песик на ім'я Рентген, і ще Доза була. З розряду подібних радіаційних асоціацій – маленьке порося в респіраторі, що в травні навіжено бігало вулицями Чорнобиля – хтось невдало позбикувався над нещасною тваринкою.

А якщо серйозно: про це явище до Чорнобиля я, як і більшість тих, хто потрапив сюди за мобілізацією, знали щось на рівні підручника фізики для 8 класу. В один із перших днів незнайомий майор, напевно, із перевіркою з Києва (їх багато тоді приїздило на годину-другу покрасуватися і покомандувати в таборі), ходив між

наметами з респіратором «Пелюсток» на шиї і бадьоро навчав нас, як жити: «Відчуваєте вітер зі станції, р-р-раз, респіратор на ніс-рот – і все нормально!». Тільки у нас не було тоді ніяких респіраторів, а дістати навіть армійський поролоновий вдавалося лише тим, хто на завдання виїздив.

Та що там у таборі, за 30 км від реактора... Прямо на станції, поряд зі зруйнованим «блоком» люди виходили з будівель на «свіже повітря» випалити сигарету. А якщо треба було віддати наказ, в умовах обмеженого часу обговорити завдання? У цій ситуації мало хто згадував про невидиму небезпеку. Плюс спека, піт, що заливав очі, постійне внутрішнє напруження від того, що поруч моторошний, незрозумілий монстр. Про дозу, яку отримав, дізнаєшся ввечері, коли повернешся до табору й віддаси перевірити свій накопичувач на спеціальному пристрої. Мій прилад, звичайно, до ремня був пристебнутий, але я зустрічав і таких, у кого до чобіт був пристосований – ближче до землі. Не впевнений, що це допомагало.

Ніхто, крім радіаційної розвідки, більш-менш точних даних не мав, а ті

не дуже говіркими були – «військова таємниця». Та все ж ми знали, що в «рудому лісі» трапляються плями 40-50 рентгенів, на станції під стінкою зруйнованого реактора і на 200 можна було натрапити, ну а над «жерлом» – усі 3 000 рентгенів світилися. Більше уявити було неможливо. А виміряти нашими ДП-5 і поготів. Пару років тому я натрапив на інформацію про те, що максимальний рівень радіації, зафіксований на Чорнобильській АЕС після аварії – 20 000 (двадцять тисяч!) рентгенів.

Нормальний природний фон, у якому ми живемо, – 10-13 мікрорентгенів (1 мікрорентген – мільйонна частка рентгена), а тоді, в травні 86-го фон на станції був близько 20 мілірентгенів (1 мілірентген – тисячна частка рентгена). Може, комусь це видається не так і багато, але все ж таки: 20 мілірентгенів – у 2 000 разів (ДВІ ТИСЯЧ!!) вище за звичайний природний фон. А траплялося і до 60 мілірентгенів рівні збільшувалися. Це коли викиди зі зруйнованого реактора траплялися. Ось зараз, коли я думаю про це, мені страшно. А тоді: живий, руки-ноги в порядку – і слава Богу.

А ось думка професіонала – цитата з книги «Живі, поки нас пам'ятають» (спогади провідних фахівців Курчатова інституту про їхню роботу в Чорнобилі, які зібрав мій друг Олександр Купний. Книга видана невеликим тиражем до 25-х роковин Чорнобильської катастрофи).

Боровий Олександр Олександрович, науковий керівник Оперативної групи Курчатова інституту в Чорнобилі:

«Перебуваючи на блоці, я постійно стикався з непрофесіоналізмом. Прикро вражали військовослужбовці, особливо молоді солдати, що їх відправили до Чорнобиля з усіх частин країни. Жах охоплював нас від одного вигляду криво одягнених, часто абсолютно мокрых респіраторів, що не прилягали до облич. А вийшовши з руїн блоку, хлопці думали, що перебувають за межами будь-якої небезпеки, знімали маски, палили, пили воду, щось жували».

Інструктаж розвідки. Спробуйте вголос виразно пояснити завдання через респіратор... А майор мав це робити, перебуваючи в сотні метрів від зруйнованого реактора. А поролоновий респіратор, до речі, швидко накопичував радіоактивний пил і сам починав «фонити», але на відміну від марлевого «Пелюстка», його не можна було викинути через 2 години. Це військове майно, яке все видавалося на певний час, ти за нього відповідав і був зобов'язаний здати його старшині. Я спочатку тиждень з таким їздив, поки марлеві респіратори не почали видавати.

Протирадіаційний захист

Одного разу в Чорнобилі, на території «Сільгосптехніки», де також базувалися підрозділи нашої 25-ї бригади після робочої зміни, я порався біля свого ГАЗ-66, збираючись їхати до табору. І тут мимоволі став свідком розмови «партизана-ліквідатора», як мені здалося, з Казахстану, з дружиною телефоном-автоматом. (З Чорнобиля в травні можна було зателефонувати безкоштовно в будь-яке місто країни.) Мабуть, вона питала про захист від радіації, бо саме тоді в центральних газетах пройшла інформація про те, що королева Великобританії передала на ЧАЕС кілька спеціальних костюмів для захисту від радіоактивного випромінювання. Зв'язок був поганий, і бідний солдатик кричав у слухавку по п'ять

разів одне й те саме: як тут усе добре і захист від радіації гарний. Я тільки посміхнувся мовчки.

З протирадіаційного захисту на початку травня на станції (не в таборі) можна було роздобути марлевий респіратор «Пелюсток», хоч і випрану, але досить затаскану білу робу, брезентові рукавиці та білі х/б штани. І то, якщо пощастить. А захисні якості цього одягу полягали в тому, що пил і бруд, які випромінювали радіацію, відразу ставали помітні на білій тканині. Відповідно ділянки опромінення на тілі можна було відразу визначити і вжити

заходів. У нашій ситуації – спуститися до підвалу адміністративно-побутового корпусу, помитися в душі і поміняти

одяг. Звичайно, що тільки після зміни.

У таборі, всі, хто виїздив на роботи в зоні, могли отримати у прапорщика «під підпис»: респіратори, капюшони на голову, чимось схожі на «будьонівки», темно-зелені сорочки і штани з цупкої тканини, просоченої якоюсь їдкою хімією. Усе це більше, мабуть, від бактерицидного або хімічного зараження. На місці, де такий одяг торкався шкіри, виникав свербіж і висип. Так тривало кілька днів. Я думаю, все, що залежалося на військових складах з 50-х, 60-х років (на випадок війни) витягли і відправили до Чорнобиля.

Такі «респіратори» з'явилися у нас в таборі тільки в червні. І то здебільшого, щоб сфотографуватися на пам'ять. На станції тоді я нікого не зустрічав з таким пристосуванням від радіоактивного пилу.

Бравий майор Колесник – чистий комірець і сорочка нарозхрист... він примудрявся і «Пелюсток» одягати так само хвацько, як і камуфляжний кашкет.

Робота

Я замислився... про що написати? Нічого такого, тяжка чоловіча робота – як землю копати. Так, власне, воно і було. Особливо на початку. Ні дня, ні ночі – все змішалося. Проте не усвідомлене, але досить чітко відчуття, що від твоїх дій залежить і твоє життя, тримало всіх у «тонусі». Мобілізований в одну мить народ, ще не охолонувши від життя на «гражданці», вірив у мудрість командирів і намагався чітко виконувати накази. Якщо хтось чогось не розумів – навчався на ходу, на розмірковування часу не було.

БРДМи розвідки відразу ж після прибуття на місце, майже без перепочинку, роз'їхалися зоною на замірювання рівнів радіації, частина людей облаштовувала пункти санітарного оброблення

техніки (ПуСО) в самій зоні і на виїздах із неї. Невідомість важким каменем тиснула на психіку. Тільки після 9 травня спало напруження – хвилиною прокотилося звістка: вибуху не буде.

Увесь цей психологічний тягар і надмірне фізичне навантаження відразу навалилися на людей, вирваних одної ночі з налагодженого повсякденного життя. Та зміна статусу мобілізувала і внутрішні резерви новоспечених військових. Вони по кілька діб поспіль, часто без заміни та їжі, мили їдкими хімічними розчинами машини, що виїздили із зони зараження, знімали верхній шар землі на станції і в місті Прип'ять, вантажили в контейнери і вивозили «ховати» в могильниках, в землі, тут же неподалік. Там же, в місті, без особливої користі поливали з брандспойтів пожежних машин стіни багатоповерхівок, намагаючись змити з них радіоактивний пил і тим самим зменшити рівень радіації. На жаль, за пару днів усе поверталось «на круги своя».

У перші тижні багатьох водіїв-бульдозеристів кинули обваловувати річки на випадок дощів, трохи пізніше в ближніх до станції селах руйнували, рівняли з землею заражені радіацією

хати, валили ІМРами (інженерними машинами розгородження) «рудий ліс» та заривали сосни в землю, будували дорогу на АЕС в об'їзд Чорнобиля. А на самій станції закладали бетонними плитами територію внутрішнього двору (ці плити хоч можна було час від часу мити водою, зменшуючи кількість пилу в повітрі).

А ще ці люди, підкоряючись чиїмось наказам, прямо напроти розвалу реактора будували нікому не потрібні паркани, тягали радіоактивні уламки замість бульдозерів-роботів, що «вмирали» від неймовірних рівнів радіації. Зрештою, робили те, що здавалося командирам важливим і необхідним у певний конкретний момент.

Навряд чи хто з начальства замислювався тоді про адекватність наказів, про ризики для життя і здоров'я підлеглих – ТРЕБА І ВСЕ!

Тут пожежники не борються з вогнем, вони заливають розчином, схожим на клей ПВА, землю, щоб пил не піднімався в повітря. Рівні радіації зашкалювали, і це треба було робити дуже швидко.

Другий план на нижньому знімку — ліс, на який випали радіоактивні опади відразу ж після вибуху реактора. Хвоя сосен стала жовтіти (той самий «рудий ліс»). Його валили ось такими машинами і засипали землею.

*Ліквідатори вручну заповнюють радіоактивною землею металеві контейнери, а потім завантажують їх у машину, щоб відвезти на могильник і поховати.
ЗЕМЛЮ ПОХОВАТИ В ЗЕМЛІ...
— Хармс відпочиває.*

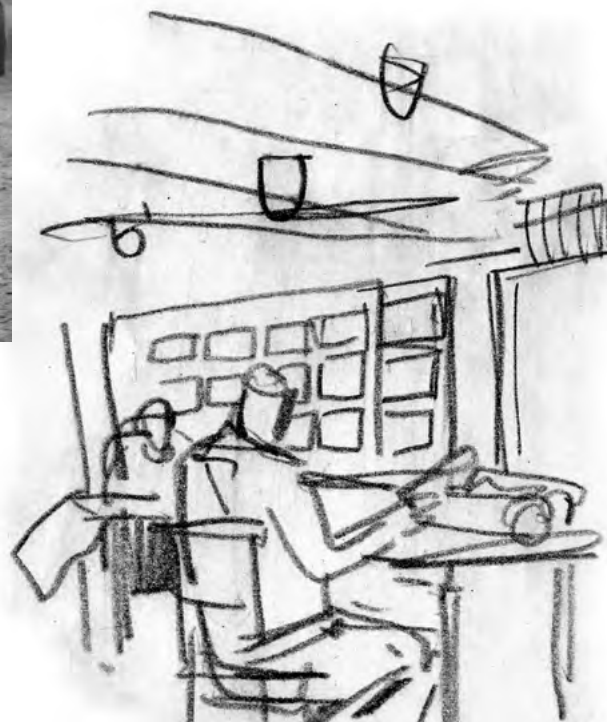

Дезактивація таких машин після декількох поїздок ставала марна – у металевих деталях виникала «наведена» радіація і вони «світили» зсередини.

На території станції в травні можна було бачити безліч різноманітної техніки, яка дуже часто не витримувала жорсткого режиму роботи, глохла, ламалася. Найдієвішою в цій ситуації робочою силою залишалася людина.

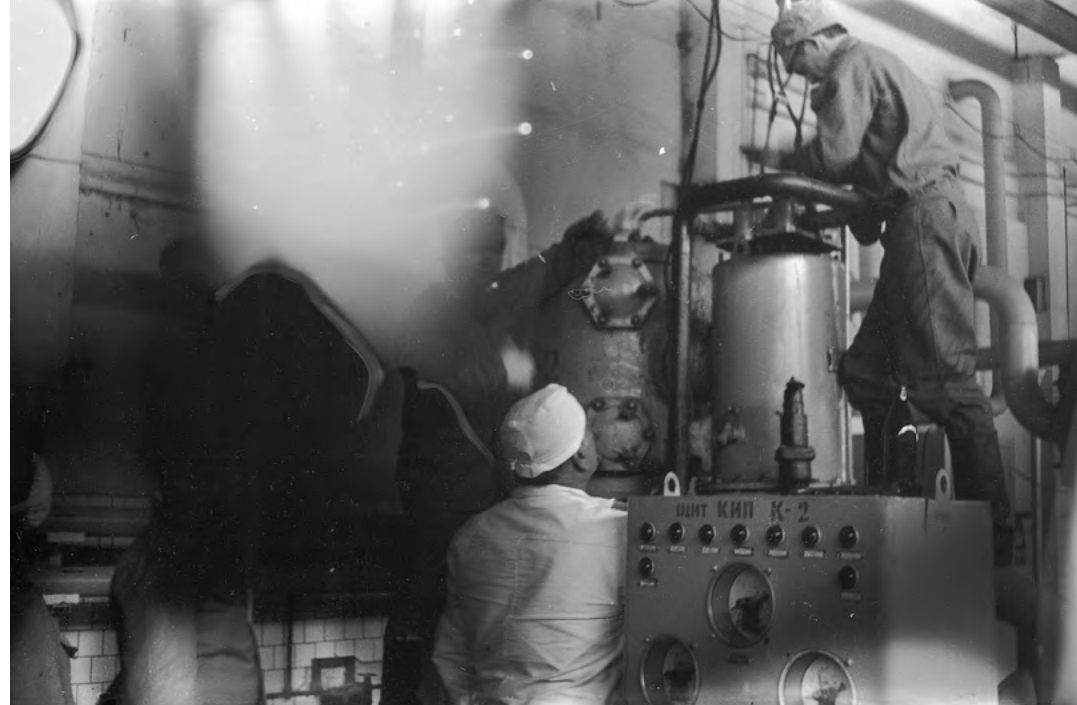
Ось це і є та сама «героїчна» робота. Тільки додавати треба невелику поправочку – радіоактивний фон тут вище за звичайний, природний, у 2-4 тисячі разів.

На центральній площі Прип'яті видно купки зрізаного і підготовленого для вивезення верхнього шару ґрунту. Біля під'їздів багатоповерхівок і у дворах можна було побачити те ж саме. Все робилося вручну, лопатами.

Місце, де розплавлений графіт пропавив дах машинного залу. Якраз цей дах гасили пожежні. Вони першими отримали смертельні дози радіації.

Агрегати станції в машинному залі мили звичайним пральним порошком «СМС». Потім все закривали поліетиленовою плівкою – думали, що через пару місяців можна буде станцію запустити знову. Зараз, напевно, ніхто і не згадає як розшифровується назва порошку, а з цим буквосполученням зовсім інші асоціації пов'язані.

Ідеологічна підтримка

Мені пощастило з командиром. У 25-й бригаді моїм безпосереднім командиром був начальник політвідділу. Він, спокійний, підтягнутий, немолодий підполковник, якимось по-батьківськи оберігав мене. Зайвий раз не посилав у небезпечні місця, не вчитував, якщо я щось не встигав зробити або помилявся. Але звичайно ж, не вистачало рук і вільних авто, а оскільки мій ГАЗ-66 мирно стоїть на галявині в таборі – значить, у будь-який момент на підхваті. Тому і доводилося підвозити своїм мобільним клубом вечерю в термосах-бідонах солдатам, що залишалися в нічну зміну на станції, доставляти пошту, роздобувати різні матеріали для життя в таборі (від фарби до дощок),

їздити за фільмами в Іванків і Київ, демонструвати кіно в Чорнобильській «Сільгосптехніці», де теж на ніч залишалися люди з 25-ї бригади.

За два-три тижні, коли все стало доволі зрозумілим, кожен офіцер політвідділу, і я зокрема, повинні були їздити на ЧАЕС з підрозділами для «моральної та ідеологічної підтримки». Доводилося бувати по різних місцях «зони», де на «точках» сиділи по кілька дів зв'язківці, дозиметристи, наладники якихось незрозумілих мені приладів. Треба було передати їм пошту, а ще важливіше – просто поспілкуватися, підтримати.

Мені привезли з Києва цілий ящик комсомольських відзнак з посвідченнями, які треба було вручати прямо «на полі бою», «ліквідаторам», що особливо відзначилися у виконанні складних завдань. Тиснеш руку, чіпляєш значок на «брудну» від радіоактивного пилу захисну робу, тут же, без жодних формальностей і оркестрів... Усе якось «по-піонерськи» виглядало, несерйозно, а людину так пробирано – сльози на очах: «Батьківщина не забула!».

Я сформувався в досить вільному середовищі художників років брежнєвського застою і зі значною часткою скепсису та недовіри сприймав навколишню дійсність і вчинки людей. Та раптом переді мною відкрилося стільки щирих, умотивованих і безстрашних бійців. Вони робили цю чорну роботу не за гроші. Тоді, особливо в першу хвилю, звичайні радянські люди про гроші не думали – вони країну рятували, Європу, світ! У Чорнобилі я знову повірив у людей.

Чорнобильський відпочинок

Відпочинок у Чорнобилі – поняття відносне. Знайшов тихий закуток – і розслабся, а якщо вийде – засни. Стоячи, сидючи, лежачи – як завгодно. Важливо, щоб місце «чисте» було. «Чисте» – це теж відносне поняття. Чи можна уявити собі релакс у приміщенні, де радіаційний фон у 10 разів менше, за фон на вулиці, але в 200 разів вище за звичайний (природний)?

У травні в будівлі адміністративно-побутового корпусу № 1 висіло оголошення, написане хоч і по-простому, тушшю, плакатними перами, але з елементами дизайну, акцентами і виокремлення певних слів: «Товариші, випромінювання в будівлі в 10 разів менше ніж на відкритій території! Відпочивайте в будівлі! Штаб». Усім, хто заходив до

приміщення, воно потрапляло на очі. Я наважився «клацнути» на пам'ять цей зразок наївного дизайну. Зараз дивлюся і думаю: читали його майже всі, але мало хто відсиджувався в будинку навіть після виконання робіт і отримання своєї «добової дози».

Мені доводилося бачити, як окремі «екземпляри» в червні примудрялися напівгоголені засмагати і ловити рибу на березі відвідного каналу. А в приміщенні правильно відпочивала «наука». Хоча скло вікон – це не захист (згодом ці вікна закрили такими собі шторами – тонкими пластинами свинцю, що розкрутили з рулончиків). У підвалі АПК-1

(«бункері») місця «відпочинку» були обладнані більш капітально – темні, задушливі закутки підвалу були щільно заставлені двоповерховими ліжками. Тут приходили до тьми ті, хто залишався на нічні зміни.

На жаль, ніхто не втовмачив тоді в наші безшабашні голови, що показники радіоактивного фону на відкритій території станції, – це не просто цифри, що в тисячі разів перевищували нормальні, природні рівні, це реальна загроза здоров'ю і життю. Мені досі самому мало віриться в такі шалені цифри. І ми якось спокійно сприймали це. Але що говорити про мілірентгени... тоді людям доводилось працювати в місцях, де «світили» тисячі рентгенів...

Ось тепер я розумію жах фахівців-науківців, коли вони бачили розстебнуті комірці гімнастюрок і як-так одягнені респіратори у молодих солдатів на моїх фотографіях. Ми ж не знали, що існує таке поняття, як «радіаційна гігієна». І виявляється, є навіть інструкції, як штани знімати, щоб в туалет сходити в

умовах високої радіації. Мені про це нещодавно розповіла таку дивину Наталія Мансурова, фахівець у галузі дозиметрії. Вона тривалий час працювала в Челябінську, на закритому підприємстві «Арзамас-16» і не раз їздила у відрядження до Чорнобиля.

Ось іще цитата з книги Олександра Купного «Живі, поки нас пам'ятають» – Голубев Ігор Євгенович, науковий співробітник Курчатівського інституту: «У мене була чітка схема зміни спецодягу. Зранку їхав на блок в тому, в чому приїхав напередодні. Отримувач чистий комплект, залишав його в шафці й ішов працювати. Коли йшов на обід, усе, у чому працював, викидав, приймав душ, одягав усе чисте, нове і йшов до їдальні на АПК-1. Після обіду отримувач новий комплект одягу, залишав його в шафці, ввечері після роботи отримувач ще комплект і їхав в ньому до Чорнобиля, в місцеву лікарню, де жили курчатівці. Тут знову переодегався в усе чисте, біле. Увесь спецодяг був новим».

ТОВАРИЩИ
ИЗЛУЧЕНИЕ В ЗДАНИИ В 10 раз
МЕНЬШЕ ЧЕМ НА ОТКРЫТОЙ
ТЕРРИТОРИИ! ОТДЫХАЙТЕ
В ЗДАНИИ!

111746

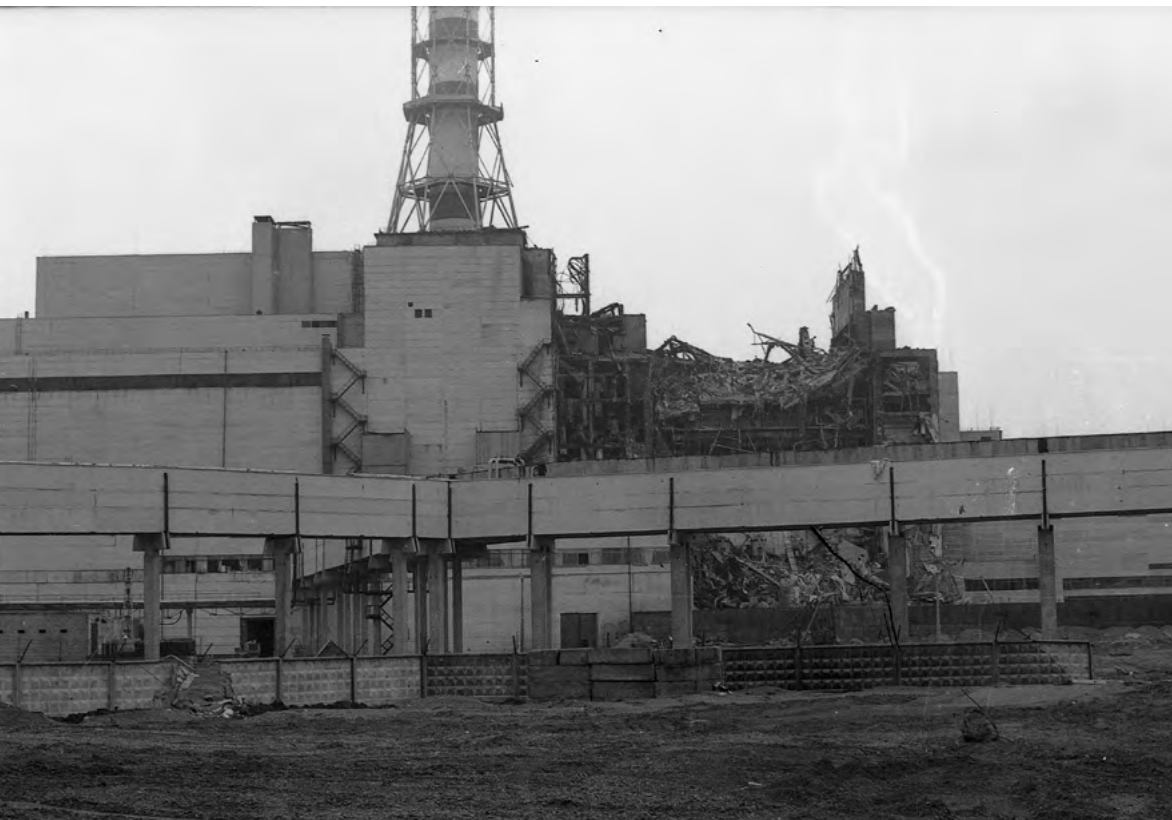

Нам би так жити!

Пам'ятаю, як на початку травня, уже підвечір, підняли за тривоогою і терміново викликали на станцію взвод. Хлопці приїхали затемно, пошукали, хто викликав, потинялись... Що робити? Куди йти? Невідомо. Прилягли групами на клумбу біля входу в АПК-1 і там, нікому не потрібні, переночували. Повернулися до табору вранці, голодні, злі і завалилися в тих же шинелях спати в наметах. У когось вистачило клепки увімкнути ДП-5... Уявіть, як він зашкалив.

Коли бетонні плити і асфальт напроти входу в АПК-1 мили, все радіоактивне стікало і накопичувалося в землі на клумбах, у розкішних трояндах. Згодом клумби були знищені. Землю вивезли, поховали десь у могильнику. Майданчик перед будівлею забетонували. Така ось радіаційна гігієна разом із «веселим» відпочинком траплялася в Чорнобилі.

Чорнобильський паркан

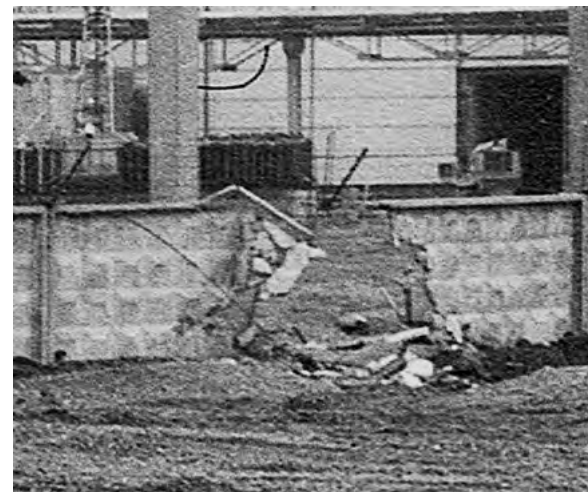
Якось готував лекцію про Чорнобильську катастрофу і, переглядаючи свої знімки «звідти», звернув увагу на дивну деталь, яку не помічав раніше. Десять в середині травня «начпо» (начальник політвідділу) потяг мене з собою на ЧАЕС. Тоді я не звернув увагу на конструкцію з бетонних плит і блоків, щось на зразок огорожі, якраз напроти розлому реактора. І ось зараз, уважно розглянувши фотографію, я був збентежений і вражений цим самим парканом.

Фотографія дуже показово ілюструє те, що насправді відбувалося на ЧАЕС. Для розгадки «страшної» таємниці не треба Шерлока Холмса. Цей паркан – своєрідна метафора «героїчної ліквідації наслідків аварії» або, якщо хочете, ПАМ'ЯТНИК ставлення до «людсько-

го матеріалу», апофеоз пильності й готовності «дати гідну відсіч підступам ворога» і т. д.

Бетонна огорожа на знімку – досить дивна споруда: зліва від краю фотографії йшли бетонні плити, несподівано пробиті в одному місці, ніби охоплені панікою БРДМ або бульдозер ломився просто крізь плити. Продовжували огорожу ще дві схожі плити впритул одна до одної, а потім бетонні конструкції зовсім іншого походження. Далі – зо два десятка метрів поспіхом накидані бетонні блоки. Потім знову плити. І раптом усе обривається – іди спокійно прямо до розлому.

Загалом абсолютно очевидно: виконуючи чийсь наказ, люди нашвидку

хапали «шо попало», ставили, викладали, тремтячи, намагалися рівняти, потім несподівано все кинули і розбіглися. Але найцікавіше попереду. Коли я збільшив фото, очам не повірив: над усією цією конструкцією був акуратно натягнутий колючий дріт у кілька рядів!

Як так сталося? Адже я ходив повз цей «паркан», і жодного разу навіть думка не закралася: навіщо? Навіщо взагалі ця безглузда споруда? Від кого закривалися? Який допитливий «шпигун» туди, через «колючку», ризикнув би полізти? На рівні 300 і більше рентгенів? Але ж цю «китайську стіну» будували люди! Багато людей. Практично голими руками. Захист – тільки респіратор, рукавиці та робоча роба. І хтось же віддавав наказ... Чим він думав?

Я придивився уважніше. Далі, у нижній частині розваленної будівлі 4-го блоку, де місцями «світило»

1 000 рентгенів, а може, і більше, радіоактивні уламки зруйнованої стіни підпирав ще один «паркан» із металевих щитів. І от тепер мені стає моторошно...

«Хочеш стати татусем...»

Я повільно думаю, і просвітлення від побаченого або почутого може прийти потім, через доволі тривалий час. Так, одного разу в травні на майданчику внутрішньої території станції, де тоді наші хлопці закладали бетонними плитами весь простір, я побачив дивну поведінку людини в білій куртці х/б, у білих черевиках на товстій підшві, темних окулярах і з колекцією «накопичувачів-олівців» у зовнішній нагрудній кишені. Зазвичай так акуратно були екіпіровані вчені.

Так от, чоловік спокійно йшов бетонною плитою, а доходячи до її краю, несподівано швидко перестрибував вузький отвір між плитами і неквапом ішов далі. Час від часу я згадував цю ситуацію, поки, нарешті, не допетрав:

у щілину між плитами, з землі вгору «вистрілював» потік радіоактивного випромінювання. А грубувату чорнобильську частівку-пораду: «Хочеш стати татусем – яйця прикривай свинцем» чоловік у білій куртці засвоїв, я думаю, набагато раніше за нас, «партизанів». Не розумію, чому такі незначні і незвичні на перший погляд деталі чорнобильського життя закарбувалися в пам'ять назавжди.

Уроки «начмеда»

Розповідати про Чорнобиль – невдячна справа. Трохи захопився – відразу заносить у пафос, намагаєшся уникнути його – жалісливі нотки починають пробиватися, начебто просиш милостину, тому більше намагаєшся коментувати свої фотографії. Особливо, коли виступаю перед якоюсь аудиторією. Зазвичай у слухачів багато питань. Вони різні: про те, як і чому там опинився, як відчував радіацію, як вдалося зняти стільки фотографій – адже забороняли, про найсильніше враження, про те, як жили, чим харчувалися, яке було медичне обслуговування там і потім, після повернення. Але найчастіше питання про самопочуття і здоров'я: на що хворів, як із головою, сексом, які операції переніс і неодмінно питання

про онкологію. А буває і зовсім цинічно: чому ще живий?

Я не знаю, що відповідати на такі відверті питання... Намет нашої медчастини в таборі виконував більше декоративну роль, бо наш санітар, окрім якихось пігулок (щось на кшталт анальгіну) чи мікстури від кашлю, запропонувати нічого не міг. На самій станції в АПК-1 на тарілках, розставлених у різних місцях приміщення, купками лежали пігулки йодистого калію, які можна було тут же вживати для профілактики. Не знаю, наскільки це було ефективно тоді, але досі не люблю терпкого присмаку йоду. Ще один випадок був, коли до нас приїхали кілька бусиків із медиками і скопом у всіх, кого знайшли в таборі на той час, взяли кров з пальця на аналіз.

Більше нічого, пов'язаного з медичною практикою в Чорнобилі, пригадати не можу. Хіба що спонтанний медичний лікбез запам'ятався... Це сталося, коли одного разу ми – кілька офіцерів-«партизанів», набилися у попутний «уазик» до «начмеда», який саме зібрався їхати на станцію. Полковник виявився веселий і говіркий дядько. Відчувши симпатію старшого офіцера, ми

атакували його з різними медичними питаннями, що стосувалися радіації. А він відповідав у властивій багатьом медикам жартівливій, розкутій манері, і я запам'ятав його розповідь і майже дослівно можу процитувати її сьогодні: «Хлопці, сказав він, – якщо зараз у вас вийде не «залетіти» і ви відбудетесь легким переляком, потрапивши після повернення з Чорнобиля в лікарню на реабілітацію, вважайте, вам дуже сильно пощастило. Якщо за 5-7 років нічого серйозного з вами не станеться – це удача! Через 10-15 років з вами будь-що може бути, і тут вже важко встановити, в чому причина. Бо не тільки доза опромінення, яку ви отримаєте тут, а й спосіб життя, і вік, і генетика можуть впливати на ваше здоров'я».

Ну, а як мине 20 років – ви, звичайно ж, помрете...», тут він зупинився, зробив тривалу театральну паузу, а потім коротко додав: «...але не від цього». І, задоволений своїм жартом, розсміявся, дивлячись на наші, дещо збідлі, фізіономії.

Набагато пізніше я знову почув оте: «... помреш не від цього». Як виявилось, це поширена приказка серед лікарів, особливо хірургів. Уже 30 років

минуло, а я все сподіваюсь: помру «не від цього».

Наприкінці червня здолав мене жахливий кашель (взагалі-то, усі в травні-червні легко застуджувалися через холодні ночі і спеку вдень. Увесь час намагаєшся бути застєбнутим на всі гудзики, піт струмком, не витримав, трохи розстєбнувся – вітерець, і отримуй...)

Відправили мене до Києва, у військовий шпиталь, перевіритися. Білі халати, чистота... таке дивне відчуття, ніби на іншій планеті опинився. Зробили флюорографію (ніхто, правда, цей додатковий 1 рентген в картку доз опромінення не вніс), лікар глянув,

послухав мене і сказав: «Не сачкуй, лейтенанте, повертайся в зону. Здоровий! А кашель мине». З тим я і повернувся. Але кашель ще довго мучив. Довідка, що підтверджує цей випадок з моєї чорнобильської біографії, якимось дивом збереглася.

41-я ПОЛИКЛИНИКА КВО
Г. К И Е В

ФЛЮОРОГРАФИЧЕСКИЙ КАБИНЕТ

Фамилия, И., О. Бейлишго В. А.
 Возраст 18 лет
 Дата 27.06.86 флюорограмма № 13 ст.г.

ДАННЫЕ ФЛЮОРОГРАФИИ:

Со стороны легких и границ сердца патологических изменений не определяется
 флюорограмма № 13
 Врач Д. С. Шиньков
 27.06.86

«Мурашки поза спиною»

Писав спогади і щоразу ловив себе на думці, навіщо? Адже не надто вже приємне це заняття — ділитися спогадами про Чорнобиль. По-перше, тому що все «не те». Так, деякі окремі епізоди. Цілісна картинка не виходить. А по-друге, і найголовніше: свої реальні відчуття передати неможливо.

Маленький приклад: чіпляє мене якось у таборі журналіст із київського військового відомства і просить намалювати портрет чорнобильського героя для «Бойового листка»: «Про все домовились, тебе відпустять». «Ну сфотографуйте, — кажу, — в чому проблема?» «Ні, — відповідає він мені, — живий малюнок буде краще виглядати, ось побачиш».

Сідаємо в «бобик», їдемо десь недалеко до сільської школи. Там польовий шпиталь. Сонячний ранок, тиша, буяє яскраво-зелена травичка, кульбаби кругом, сад квітне, обсіпається снігом пелюсток — краса несамоविта...

У дворі на спортмайданчику так-сяк стоять розкладні ліжка. На них хто розкинувшись, хто долілиць, хто скрутившись «калачиком» лежать хлопці. Підходимо до нашого героя — валяється зелений, обличчям вниз. Його нудить, час від часу він блює — тут же на травичку біля ліжка. Нестерпний запах поволі підіймається над цією дивовижною красою.

Я зрозумів, чому малюнок краще... Але як можна передати те, що ти відчуваєш в цей момент? Адже нікому не хочеться згадувати таке про себе. Усім потрібен подвиг. Одним розповісти, іншим почути. А подвиг — ось він, зі стійким запахом людської блювотини.

Тільки геній, напевно, зможе донести правду, як Світлана Алексієвич. Коли відкрив її «Чорнобильську молитву», — з перших рядків відчуття: воно, те саме... і «мурашки поза спиною».

Сеанси малювання в Чорнобилі

Відкриваю старий затертий блокнот, дивлюся на записи, начерки, малюнки, зроблені впродовж травня-червня 1986 року в Чорнобилі і, здається, можу навіть по годинах відновити будь-який із 60 днів, проведених там. У той період свого життя я суворо дотримувався жорстких правил: малювання і біг — щодня. Потрапивши до Чорнобиля, намагався не нехтувати ними. З бігом не виходило, а ось малювати не припиняв навіть на день. Блокнотик і оґризок олівця завжди були зі мною, а навколо стільки незабутніх типажів і характерів.

Попри неймовірну втому, тривожний стан і невпинну боротьбу зі сном, майже щодня, знайшовши якусь хвилину, я витягав своє нехитре приладдя і що-небудь замальовував. Можливо, це було

підсвідомим психологічним розвантаженням. Малюєш, захоплюєшся, на якийсь час забуваєш все, і стресовий стан йде на другий план.

А оскільки сховатися ніде і кожен завжди на виду, однополчани, помітивши моє дивне заняття, тут же починали просити намалювати «що-небудь на пам'ять», частіше портрет — «дружині надішлю, от здивується!». Зазвичай майже відразу за мою спиною збирався невеличкий натовп. Спочатку всі тихо спостерігали, як на папері з'являється абрис голови, очі, вуха, рот, а далі виникала дискусія: «схожий — не схожий». Іноді вона переходила в запеклу суперечку, і в цій ситуації продовжувати малюнок не мало сенсу, тож я намагався швидко його закінчити.

Щасливий володар портрета, як правило, першої миті не ідентифікував себе з намальованим, але суворі глядачі, що хвилину тому жорстко сперечалися між собою, всі разом починали переконувати його в протилежному: «Схожий, точна копія!».

Пригадую, як побачивши незрозуміле зібрання, до нас підійшов незнайомий підполковник. Суперечки тут же припинилися, а я напружився — зараз буде

рознос. Але командир, по-начальницькому оглянувши присутніх, раптом теж зацікавився процесом малювання.

Спочатку він завмер і якийсь час мовчки дивився, як проявляються з-під олівця частини обличчя. Поступово намальоване ставало все більше

і більше схожим на хлопця, що сидів напроти мене, і підполковник почав все більше і більше збуджуватись, мимоволі залучаючись до цікавого дійства. Він переступав з ноги на ногу, час від часу спльовував слину, схвильовано озирався навколо (ніби бажаючи поділитися почуттями, що переповнювали його), часто й радісно примовляючи при цьому: «Ох йопт... ох йопт... ох йопт...».

Можливо, це була його перша зустріч з «мистецтвом» (адже тоді ще не було численних художників у парках і метро, а художні музеї військові не надто відвідують). Такої дивовижної, щирої реакції на процес творчості ні до, ні після «чорнобиля» я не бачив.

Правда

В один із перших «чорнобильських» днів послали мене до Києва за фільмами. Дорогою назад вдалося забігти до майстерень Академії мистецтв і розжитися у когось кількома шматочками сангіни та парочкою вугільних олівців. Це було справжнє багатство. А папір у мене був – виявив повну пачку великих аркушів у якомусь загарбнику в клубі. Можливо, папір мав виконувати функції скатертин на столах замість традиційного зеленого сукна, бо з одного боку аркуші були пофарбовані в зелений колір. Другий бік аркуша був сірого кольору з теплим відтінком і, хоч не витримував дотику гумки, але

на ньому гарно було робити малюнки м'якими матеріалами. Ось тут в мене виникло нестримне бажання малювати по-справжньому ...

Я роздобув шматок фанери, змайстрував з підручних матеріалів простенький мольберт і тут же на галявині облаштував собі «творчу майстерню». «Начпо» – мій безпосередній начальник, побачивши мої художницькі вправи, швидко оцінив ситуацію і сказав: «Зробимо “Дошку пошани”, поставимо біля штабного намету на вході в табір, а ти портрети для неї будеш малювати. Такого в жодній військовій частині немає! Я накажу замполітам батальйонів – будуть до тебе героїв щодня приводити». Ось так моя особиста, майже підпільна діяльність була легалізована і стала суспільно корисною. Тепер правило «малюнок кожен день» стало системою. І хоч це не звільняло мене від виконання безпосередніх обов'язків начальника клубу, та все ж створювало додатковий стимул не криючись займатися улюбленою справою.

Табір часто відвідували військові кореспонденти з Києва. На станції роздобути «гарячий» матеріал було непросто – усі в роботі, не до інтерв'ю.

Знімок А. Назаренка, опублікований в «Правді» 30 травня 1986 р.

Та й на фото зняти, на відміну від «ударних будов комунізму», практично нічого... (зруйнований реактор, солдати з лопатами в респіраторах – ніякого пафосу). Ось вони і нищпорили табором, беручи реальні факти з розвішаних біля командирських наметів «Бойових листків» і стінгазет. А іноді просто зривали ці старанно написані і наївно розфарбовані кольоровими олівцями безцінні аркуші з дощок і забирали їх із собою. Такі нахабні дії «спецкорів» викликали ненависть і нецензурну лайку батальйонних замполітів.

Десь у 20-х числах травня в супроводі двох офіцерів заїхав у табір фотоко-респондент «Правди» – центральної

партійної газети Радянського Союзу. Побачивши професійно зроблені портрети на «Дощці пошани» і дізнавшись, що вони намальовані прямо тут, він здивувався і попросив познайомити його ближче з автором, тобто зі мною. На той момент я займався своїми щоденними справами біля клубу. Поговорили, показав йому ще кілька робіт, і «фотокор», миттєво зорієнтувавшись, тут же, на галявині під деревами, дістав свій шикарний японський «Сапоп» і відпрацював фотосесію.

«Відмінний буде матеріал, – сказав він, – у всього світу тривога і страх, а тут художник, малює собі спокійно».

У щоденній метушні я забув про цей епізод, та, на диво, знімок і стаття були опубліковані десь за тиждень (газета «Правда» за 29 травня 1986 року). І тут почалося таке...

Швидкі начерки, малюнки вугіллям і сангіною відкрили для мене дивний світ людських характерів, що так яскраво проявилися в екстремальній ситуації Чорнобиля. Фрагменти з блокнота.

«Нескладне» заняття

Стаття в «Правді» наробила галасу серед моїх численних родичів і друзів, розкиданих по всьому Радянському Союзу від Владивостока до Бреста. Вони були здивовані, коли дізналися, де я і що роблю. Батько тримався, у матері – шок, до неприємності. Але і гордість за синопка – як же, на вулицях Лубен, міста мого дитинства і юності, їм не давали проходу, розпитуючи про мене. А що вони знали... тільки те, що писали в газетах і можна було побачити по телебаченню.

Публікація в «Правді» зняла «табу» з теми «художник у Чорнобилі». Виявляється, що можна! І буквально на наступний день у таборі з'явилося республіканське телебачення, корепонденти газет «Правда України», «Крас-

ная Звезда», «Комсомольское знамя», якихось журналів... Всі намагалися дізнатися, розпитати про щось унікальне, сфотографувати на тлі малюнків і без них. А я після кількох подібних зустрічей швидко втратив пафос і зрозумів: треба тікати з табору на станцію, в зону, куди завгодно, тому що спокійного життя вже не буде.

Та справжній жах і сором відчув пізніше, коли намагався читати «свої інтерв'ю» опублікованими. Відтоді у мене до журналістів упереджене ставлення. Тепер малювати портрети у таборі доводилося вечорами, коли точно знаєш – нікого сюди не занесе. Або де-небудь на виїзді.

Траплялися різні ситуації. Одного разу мене викликали до штабу, в Дитятки, з усім моїм специфічним приладдям. Я подумав, може, знадобилося якісь транспаранти терміново написати або секретні мапи для начальства розфарбувати. Але майор Колесник, головний комсомолец військових підрозділів зони, чітко роз'яснив: «Будеш малювати генерала Тараканова. Та поки він зайнятий, намалюєш кого-небудь ще. Ось я тобі зараз приведу нашу Анжелу з відділу зв'язку». І дійсно, приводить

за кілька хвилин крихітну дівчину у військовій формі.

Я здивувався: звідки таке мале тут, у чорнобильській зоні? Але виду не показав, вибрав місце, трохи подалі, щоб ніхто не заважав, і ми почали сеанс. Робота над портретом просувалася швидко. У процесі малювання розпитав її про сім'ю. Анжела Березій була з родини військових, хотіла в Афганістан потрапити – не взяли. І от тепер сюди напросилася. Що далі, то гірше! Я вже звик нічому не дивуватися, але тут мене пробрало: ось у кого інтерв'ю треба брати й публікувати в газетах!

За деякий час поважно підійшов генерал зі своїм помічником, майором. Спочатку він запитав, чи я член Співки художників СРСР або УРСР, а почувши про СХ СРСР, заспокоївся. Микола Дмитрович не знав, що іншої організації тоді в Радянському Союзі не існувало. Потім він запитав: «Хвилин 20 Вам вистачить?» І тут я відчув себе командиром і нахабно заявив: «Півтори години». Тараканов не погоджувався: «Годину, не більше!». Довелося сконцентруватися.

А далі було кіно: два солдатики притягли столик і стілець, прибіг зв'яз-

ківець, розмотуючи на ходу котушку дротів. Він встановив на столі телефон. Генерал сів за столик, відкрив якусь папку і почав читати донесення, зрідка про щось питаючи майора. А той, стоячи за спиною Тараканова, обмахував його своєю папкою, відганяючи мух і комарів.

Від цієї картинки мені ставало смішно, але завдання треба було виконувати будь-що. Кілька разів довелося просити генерала підняти голову і дивитися вдалину. Нарешті, портрет був завершений. Я впорався у відведений час, але не раз облився потом і так втомився від напруги, ніби перекопав десять соток. А кажуть, малювання – нескладне заняття.

Портрети на тлі радіації

Якось дивно, саме в Чорнобилі, в обстановці абсолютно непридатній для «високого мистецтва», у якийсь момент я відчув себе важливою персоною, здобувши повагу оточення не офіцерськими погонями чи неймовірними подвигами, а здавалося б, марною витратою часу. Саме тут, в цій абсолютно не пристосованій до мирного життя жорсткій обстановці, у постійній напрузі я що мав уже років 15 художньої практики та квиток члена СХ, нарешті, відчув себе ХУДОЖНИКОМ. Можливо, вперше в житті я усвідомив реальну зацікавленість людей моєю персоною саме в такій ролі. І хоча це заняття швидко перетворилося на обов'язок і навіть набуло ідеологічного присмаку, воно не втрачало для мене привабливості.

Сам процес малювання і портрети стали засобом спілкування, впізнавання людей. Не так важливо, хто це був: водій КРАЗа, генерал або молоденький зв'язківець на станції в «бункері» (підвал АПК-1), що вилазив раз на добу на відкриту територію подихати «свіжим повітрям», рядовий пожежний або дівчина-єфрейтор – то були особистості, які по-справжньому проявилися в екстремальній ситуації.

У процесі створення портрету на короткий час людина відволікалася від жаху навколо, занурювалася у власні думки і спогади. Намагаючись якось розкрити характер і не дати моїм «моделям» заснути, я намагався ненав'язливо розпитувати про щось особисте, світле. Очі теплішали, минала напруга

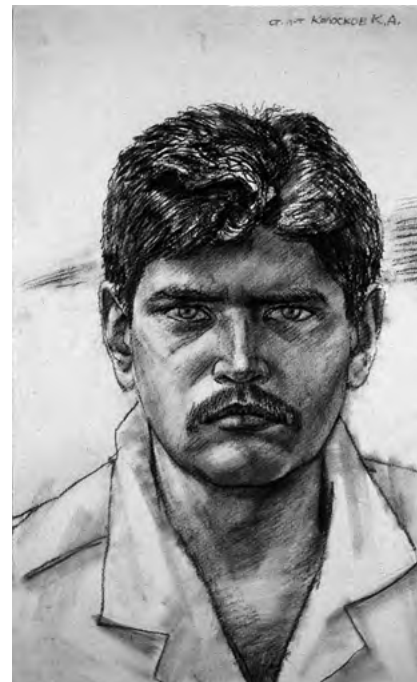

і скутість. Але на портретах мої натурники все одно виглядали старшими, ніж були насправді. Думаю, причиною того була неймовірна втома, що проступала на обличчях і в поглядах всупереч їхніх бажань.

Відтоді минуло 30 років. Мені за 60, і я розумію, що ніколи вже не зможу зробити нічого більш щирого, теплого, ніж ці малюнки вугіллям і сангіною на пожовклих аркушах дешевого паперу з надписами по краях:

ст. серж. Мирко М. Г., 29.05.96;
ст. л-т Колосков К. А., 26.05.86;
прапорщик Слесарев С. С., 20.05.86...

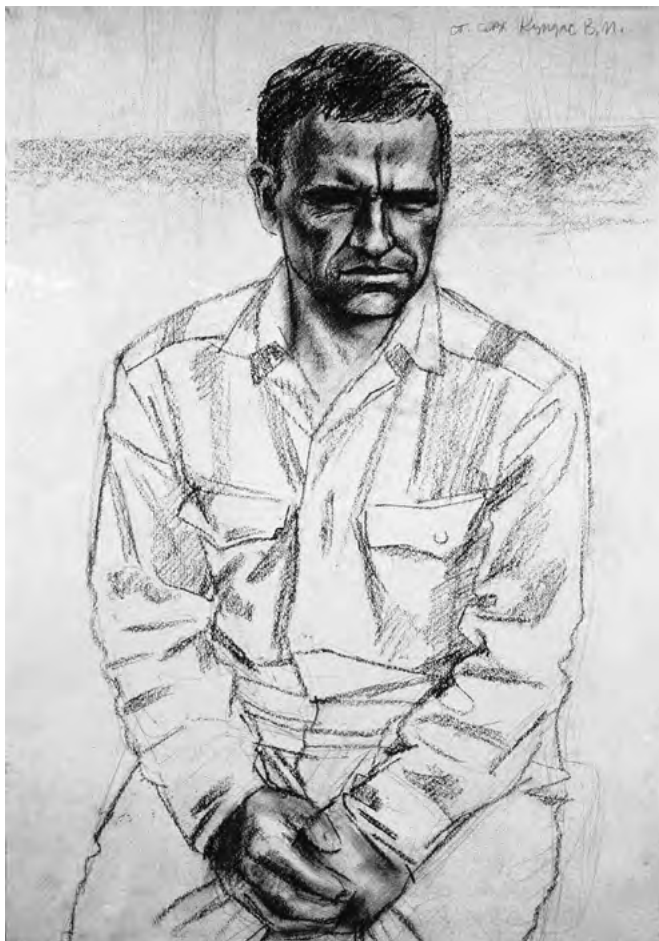
Я не Всемиловичий Господь, і навряд чи ці портрети додали моїм стараним моделям сил і здоров'я, тож можу тільки молитися, щоб доля не відверталася від них.

м-р Колесник С.М. ✓
серж. Кадуровский В. (серж.) ✓
серж. Бойченко Е.П. (серж.) ✓
серж. Тонконоженко В.А. (серж.) ✓
ст. л-т Колосков К.А. ✓ -11-
к-н. Мамкин В.А. ✓ -11-
серж. Семенов П.А. (серж.) ✓
прим. Мамин Ал. Ротм. ✓
серж. Кирюха В. М. ✓
м-р Егорев Н.А. (серж.) ✓
ст. л-т Крайнов В. (к) ✓
ст. л-т Колесников А.В. (серж.) ✓
серж. Фомин В.Н. (серж.) ✓
серж. Мельников В.В. ✓
ст. л-т Король А.Н. ✓
серж. Бородин А. (к) ✓
ст. л-т Шереметьев С.К. (серж.) ✓
ст. л-т Никольский Р. ✓
серж. Андреев М.И. ✓
прим. Зубов А.Ф. ✓
ст. л-т Ширков А.А. ✓
ген.май. Тараканов М.П. (серж.) ✓
ст. л-т Циркин В.К. ✓
серж. Карамин Е.Е. (к) ✓
серж. Мамохов А.И. ✓
ст. л-т Приседа ✓
серж. Куба А.В. ✓
ст. л-т Кудряков Ф.Ф. ✓
серж. Лобач А.А. ✓
серж. Гаврилюк И.А. ✓
серж. Владимир Бобовский ✓
ст. л-т Билеженко В. ✓
серж. Слесарев С.С. ✓

серж. Карамин Е.Е. (к) ✓
серж. Мамохов А.И. ✓
ст. л-т Приседа ✓
серж. Куба А.В. ✓
ст. л-т Кудряков Ф.Ф. ✓
серж. Лобач А.А. ✓
серж. Гаврилюк И.А. ✓
серж. Владимир Бобовский ✓
ст. л-т Билеженко В. ✓
серж. Слесарев С.С. ✓

Запам'ятайте ці обличчя

Одного разу в червні біля мого пересувного клубу несподівано виникли дві дивні фігури чоловіків. Один – міцний, здоровий хлопець в окулярах, в якійсь вигорілій, латаній гімнастерці, явно на два розміри меншій: рукави до ліктів, штани теж замалі. Другий – абсолютна протилежність, невисокий, худорлявий, з фотоапаратом на шиї, у пошарпаній, трохи завеликій чорній робі. Пишну шевелюру, що розсипалась на вітрі, притримув якось напрутий дивний чепець. Побачивши мене, вони зраділи, представилися журналістами з Харкова. І хоч мені було не до зустрічей, але земляки все ж, як не крути, треба приділити час.

Так я познайомився з Романом Гнатишиним та Юрієм Ворошиловим.

Роман вручив мені маленький пакетик – передачку зі Спілки художників. Це співробітниця Правління СХ вирішили зробити подарунок своєму безпосередньому начальнику (на той час я був відповідальним секретарем Харківської організації). Дізнавшись про поїздку журналістів до Чорнобиля, дівчата метнулися по майстернях і випросили кілька італійських вугільних олівців, французьку сангін, КОН-І-NOORівські гумки і якісь незвичайні імпорتنі кнопки... Художники 80-х зрозуміють моє щастя. Я розтанув.

Роман одразу ж осідлав лавку напроти мене і почав свій журналістський допит. А Юрій всидіти на місці не міг ані секунди. Він кудись зникав, знову з'являвся, розчаровано зітхав, не побачивши тут, у таборі, гідних сюжетів для героїчних зніmkів. Іноді переривав Романа, намагаючись тягнути мене в Іванків малювати когось із харківських пожежних (і таки витяг, але пізніше, в інший свій приїзд).

Я підозріло ставився до журналістів, які роєм накиннулися на мене після публікації в «Правді» і писали до того ж казна-що. Добре, що ці газети і різні молодіжні журнали мало хто з моїх

знайомих читав. Але Роман був вдумливий, серйозний журналіст і не вівся на дешеві сенсації.

Згодом ми стали щирими друзями і через рік проїхали велосипедами всю Прибалтику. На той час він був завідувачем відділу публіцистики в Харківсь-

кому перебудовному журналі «Прапор». Неодноразовий чемпіон Союзу з велоспорту, справжній патріот України... трагічно загинув. Випадково, безглуздо... Нижче наводжу коротку, трохи пафосну, але чесну статтю, яку Роман написав тоді про нашу зустріч.

«У ті червневі дні в Чорнобилі я ніяк не міг зрозуміти, що відбувається з людьми, які виконували там фізично важку й небезпечну роботу. Зовні все виглядало по-діловому: люди зібрані, зосереджені, суворі, не чути гучного сміху, та й безтурботних посмішок не побачиш на обличчях. Але що за цими зовнішніми прикметами? Відповідь виявилася простою і недвозначною. Все пояснив старий московський учений, колишній фронтовик. “Розумієш, синку, тут усе, як на війні. Тільки не розкочуються вибухи та не падає, підрізаний автоматною чергою, твій найкращий друг”.

Якщо придивитися до обличч людей на портретах Олега Векленка, без особливої напруги можна розгледіти постійну присутність небезпеки, відчути, який відбиток на настрій людей накладає незримий, але не менш грізний від цього, радіоактивний фон.

Це відбиток не страху і не переляку. Навіть той, хто до Чорнобиля, можливо, і не підозрював про свою силу, раптом виявив, що може боротися і перемагати. А ті, хто і раніше був не з боязких, проявляли себе воістину мужніми і сильними людьми.

Харків'янин, старший лейтенант Олександр Колесников до Чорнобиля прибув добровольцем. Очолював підрозділ, що проводив дезактивацію третього енергоблоку АЕС. Працював самовіддано, був прикладом для підлеглих. Старший сержант Мамікон Андреасян проявив сміливість і відвагу на будівництві могильника для радіоактивних відходів. Лейтенант Олександр Юрков неодноразово очолював підрозділи, що працювали на АЕС, усіляко підтримував хлопців. Кадровий військовий, капітан Володимир Мамікін одним із перших повів колони машин на роботу в зоні високої радіації, безстрашно трудився над дезактивацією четвертого блоку станції.

Що за цими лаконічними, як рядки бойового донесення, словами? Придивіться до облич цих ЧОЛОВІКІВ. На портретах, що художник створював, як правило, під час роботи і після

повернення з бойових завдань, можна побачити й ознаки втоми. Але набагато виразніше в них проглядає сила духу, зібраність характеру, змобілізовані до крайньої межі фізичні і моральні можливості людини.

Олегу Векленку вдалося точно показати характери. Художник і сам не раз

працював на станції, виконував таку ж складну й небезпечну роботу, що і його герої. Він розповів правду про Чорнобиль. Гірку, сувору правду... Всі вони, бійці Чорнобиля, бездоганно виконавши свій обов'язок, повернулися до звичного мирного життя. І якщо пам'ять про них залишиться не тільки на портретах і фотографіях, але й у серці кожного з нас, це буде найвищою оцінкою їх роботи».

Роман Гнатишин. Червень 1986

«Ненаочна» агітація

Робота над портретами, інтерв'ю, публікації – це дійсно заряджало, але здебільшого було лише малою часткою мого повсякденного життя. Від поїздок у зону і на АЕС, показу кінофільмів, підготовки «Бойових листків» та іншої «культурно-масово-господарсько-ідеологічної» роботи ніхто не звільняв. Та особливо мені докучала наочна агітація. Про неї в політвідділі згадали, щойно напруга спала і в табір зачистили високі чини, «дорогі» гості з військових і партійних органів Києва, Москви.

Разом із водієм і кіномеханіком мені доводилося діставати (вимінювати, красти), де тільки можна, ДВП, дошки, фарбу, збивати щити, фарбувати, вишукувати, вигадувати і писати гасла. З текстами довго не морочився. Як пра-

вило, у цьому плані всіх влаштовували заголовки передовиць центральних газет. Готові щити встановлювалися вздовж парадної доріжки, засипаної дрібним гравієм і були покликані нагадувати смертним про безсмертні ідеологічні істини і турботу партії.

Справжній аврал трапився на початку червня, коли нашої 25-й бригаді за героїчну роботу вручали «перехідний червоний прапор». По табору заклопотано забігали замполіти батальйонів,

уздовж парадної доріжки спорудили трибуну, обтягнули її червоною матерією. Завчасно вигнали з наметів і вишикували всіх, хто залишався в таборі. З Києва прибув військовий оркестр. Намагалися навіть пройти доріжкою стройовим кроком під звуки урочистого маршу. Але піднялась така пилюка, що це заняття швидко зупинили. Замість встановленого розпорядком відпочинку, народ тупцював на місці кілька годин, очікуючи приїзду генералів.

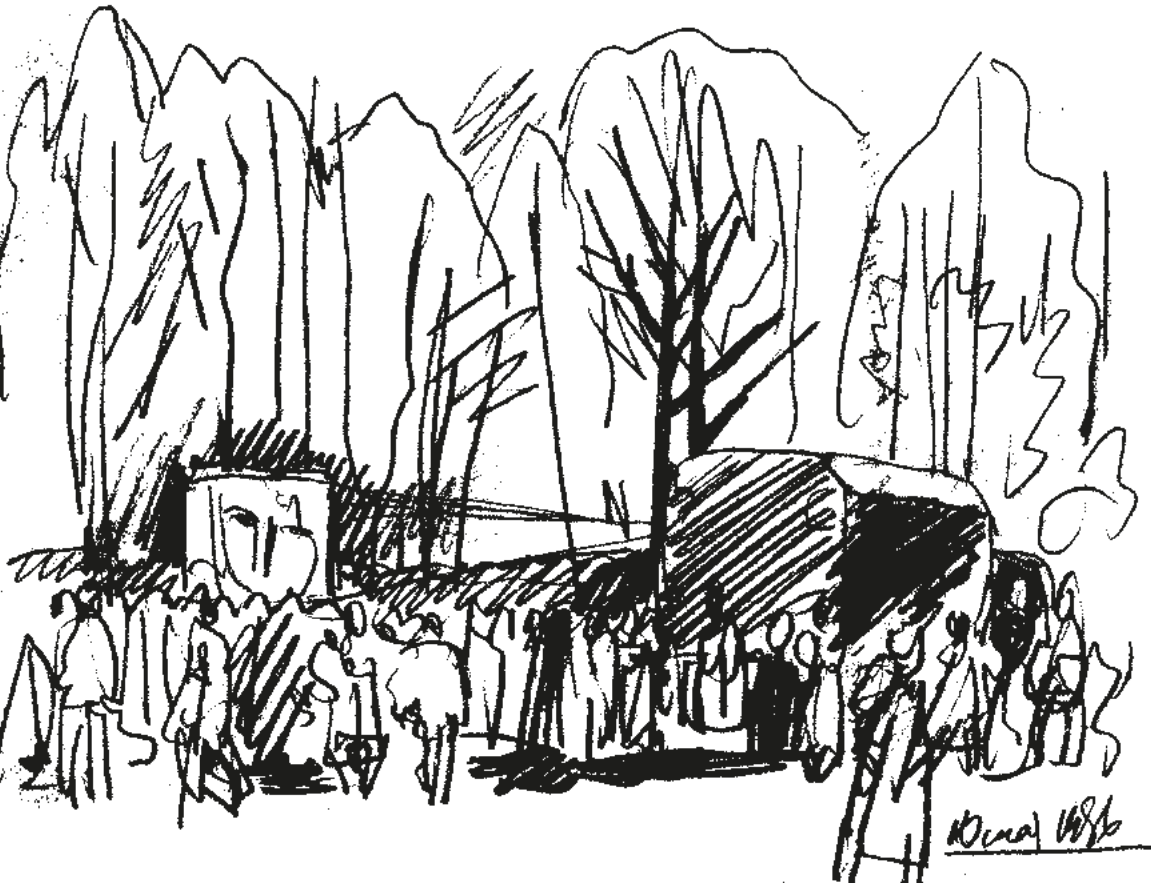
Весь цей ажітаж якось відразу повернув мене в 74-й рік і змусив згадати службу в радянській армії з нескінченим підмітанням плацу, показним фарбуванням бордюрів, дерев, трави, і вкотре підтвердив незнищенність тупих армійських порядків.

Шиккування з нагоди приїзду київських генералів для вручення бригаді прапора. У такі дні краще було їхати з робочою зміною на станцію.

Чорнобильські кіномани

Розваг у Чорнобилі було небагато. Серед них, звичайно ж, не можу оминати кіно. Всі, хто першою хвилиною потрапив до 25-ої бригади хімзахисту в травні-червні 86-го, напевно, згадають мобільний клуб – пересувну кінобудку, екран, натягнутий між деревами на краю галявини перед наметовим табором і, як тільки сутеніло, кіно. У моєму блокноті зберігся невеличкий малюнок з натури, зроблений на початку травня, де під час перегляду якогось фільму народ сидючи, стоячи, лежачи займав увесь простір імпровізованого кіно-театру. Навіть із того боку екрану на болоті, з високої трави завжди стирчали голови завзятих чорнобильських кіноманів.

І це ще не все. Кому не вистачало місця, намагалися вилізти на кабину, хтось видирався просто на дах клубної машини, яка, природно, починала розгойдуватися в різні боки. Зображення стрибало екраном, плівка обривалася, викликаючи невдоволення глядачів, дикий свист і нецензурні вигукі на адресу бідного кіномеханіка. Мені теж добряче діставалося, і ніякі накази, прохання, умовляння злізти з даху фургона не діяли.

До фільму додавалося ще одне видовище: найбільш спритні глядачі видиралися на гілки дерев обабіч екрану і, траплялося, у найбільш напружені моменти фільму деякі з них зривалися. Ламаючи гілки, вони з тріском і гуркотом летіли на землю. На хвилину чорнобильські глядачі відривалися від любовних пригод індійських мелодрам і над натовпом прокочувався радісний гул. Для мене ці вечірні сеанси були серйозним випробуванням, іспитом на профпридатність на посаді начальника клубу.

Вранці клуб був зручним місцем для проведення політінформацій. Але бувало, тут же розташовувалася імпровізована перукарня, яку вдалося одного разу зафіксувати в швидкому начерку.

Артисти в Чорнобилі

Між іншим, запрошення артистів для виступів перед особовим складом бригади теж було частиною клубної роботи, але якось виходило без моєї участі. Наскільки пам'ятаю, за два місяці (травень-червень) вони приїздили до нас рази 3-4. Вперше це було 9 травня. Тоді у нас в таборі з'явилися артисти Уральського народного хору.

Імовірно, вони були на гастролях у Києві і, як усі радянські люди, підкоряючись поклику серця, а можливо, і під тиском партійного керівництва приїхали в Чорнобильську зону підтримати нас, не уявляючи реальну небезпеку. Добре пам'ятаю, як дівчата в пишних народних костюмах і концертних черевичках, співаючи, намагалися повільно кружляти в танці по затоптаній солдатськими

чоботами галявині.

Вони переодягалися тут же, за ледь вкритими ніжною зеленню рідкими травневими кущиками, під уважними поглядами сотень мужиків, і ретельно витрушували пилюку з черевичків і спідниць. Тоді мені було якось дивно: і що вони там намагаються витрусити, адже не на станції. Ми живемо тут, дихаємо... витрушуй, не витрушуй — все одно.

Кілька разів приїздили місцеві дівчата з Іванкова у супроводі акордеоніста. Зворушливо співали в мікрофон, прив'язаний до якоїсь палиці, забитої

прямо в землю посеред галявини. Усі, хто був у таборі, хто щойно приїхав зі станції і навіть ще не встиг переодягнутися, примчали на концерт. Можливо, у сценічному житті цих дівчат то була найбільш вдячна публіка.

Я фотографував виступ артисток, а потім несподівано повернувся в «зал глядачів» і «кляцнув» уважні обличчя хлопців. Цей епізод через багато років мав своє несподіване продовження. На виставці моїх чорнобильських фотографій у нашій академії мій колега по-

просив подарувати йому той самий знімок. Виявилося, його дружина в одному з глядачів на фото, серед здорових і міцних чоловіч, впізнала свого брата. Після повернення звідти він захворів і за деякий час його не стало...

25 рентгенів

У щоденних турботах час летів стрімко і непомітно. Тільки місяць минув, а події перших днів здавалися такими далекими і майже нереальними. Вже у другій половині травня в таборі можна було натрапити на неприкаяних «партизанів», що тинялися туди-сюди. Це ті, хто набрав свої 25 рентгенів. На станцію їх не пускали, і вони, чекаючи на заміну по кілька днів, а то і тиждень, не знаходячи собі місця, снували між наметів, відсиджувалися в тіні дерев на краю табору.

Один такий прийшов до мене в клуб, влаштувався на лавці, поклавши поруч туго набитий солдатський речовий мішок. Питаю: «Що це ти тягаєш з собою?» «Та, — каже, — ось «відстрілявся»,

тепер чекаю «попутку» до Києва. А це парашут на вертолітному майданчику прихопив». «Так він же заражений!» — здивувався я. «Ну то й що, він зовсім небагато світить, — відповідає, — приїду додому, виперу, а дружина сумки пошіє».

Що там парашут... коли змінювалися прапорщики, величезний кунг набили якимось цінним непотребом. Одяг, меблі, деталі машин, цілі двигуни, зняті з залишених у зоні автомобілів, — чого там тільки не було. Я поцікавився, як вони пости проїжджати будуть. «А ми полями, партизанськими стежками проскочимо», — сміючись, відповідають. Десь до середини червня майже всі, хто прийшов зі мною в травні, змінилися. За армійськими канонами я поступово перейшов у розряд «старих вовків».

Одного разу підійшов мій командир, «начпо», Анатолій Іванович. Тепло, по-батьківськи попрощався, порадив: «Добирай свої рентгени, тобі ж небагато вже залишилось, і мотай звідси». Так, в обліковій картці у мене їх, дорогоцінних, вже було понад 20, до «випускної норми» залишалось зовсім

небагато — дві-три поїздки на станцію. У вирі робочих буднів я випустив з виду цей момент, хоча треба було б набагато раніше «набрати дозу», адже на посаду начальника клубу необхідно шукати конкретну людину, а це не так просто. І от тепер у цьому людському мурашнику мені несподівано стало якось самотньо. Усе вже знаєш, усе пройшов, знайомих — майже рідних, з якими починав, — уже нікого, на страхи новачків дивишся з посмішкою і наперед можеш усе передбачити. Нові командири звертаються шанобливо і навіть з певним побоюванням. Не наказують, просять щось зробити по-дружньому.

Наприкінці червня зі штабу округи прийшов наказ відрядити мене до Києва, в Окружний будинок офіцерів. На заміну так нікого і не знайшли. Призначили молодого лейтенантика, який нещодавно закінчив Львівське вище військово-політичне училище. Передача «цінних скарбів» клубу — лавки, кінопроектор, екран, приймач і т.д., затяглася ще на день.

І ось, нарешті, 3 липня я попрощався з табором. Зібрав свій речовий мішок з цивільним одягом, який ще з квітня подорожував зі мною в клубі, і в чому був, на попутній машині поїхав до Києва. Всю дорогу дощило. Це був перший дощ у Чорнобилі з моменту катастрофи.

У порту на річці Прип'ять. Анатолій Іванович Бельченко — мій командир. Вдалині на обрії місто енергетиків. Дивовижний поліський пейзаж. Тиша. На березі біля води радіоактивні плями до 40 рентгенів на годину.

Додому

Після двох місяців у Чорнобилі ще майже місяць пробув у Києві. Начальник Окружного будинку офіцерів, куди я був відряджений, просто і зрозуміло сказав: «Зробиш мені виставку портретів – і можеш їхати додому. Рамки, скло, де хочеш діставай, тут нічого такого немає». Хтось може б і розгубився, але я звик до армійських порядків, козирнув і пішов виконувати поставлене завдання.

Спочатку до Спілки художників. Там усі мене знали – часто доводилося приїздити сюди як відповідальному секретареві Харківської організації на різні пленуми та виставки. Зустріли наче рідного. Швидко вирішили питання з оформленням малюнків. Тільки одна умова: спочатку виставка повинна

відбутися в Будинку художника. Домовитися з військовими про відстрочку – не проблема.

До Києва приїхала дружина, щось привезла з одягу. У цивільному почував себе не зовсім зручно – відвик. Виставка на першому поверсі Будинку художника відкрилася за кілька днів у теплій, майже сімейній атмосфері. А в Будинку офіцерів все відбулося набагато пізніше, в серпні. Мені вдалося відпроситися і виїхати додому з умовою повернутися на вернісаж.

У тій же військовій формі, в якій приїхав з табору до Києва, повертався наприкінці липня до Харкова. Дорогою заїхав до батьків у Лубни. Радість зустрічі, обійми, знайомі з дитинства запахи, атмосфера любові й турботи. Після всього пережитого ці відчуття особливо гострі, не передати словами.

Скинув одяг – свій, злегка вигорілий, але такий ладний і звичний «чорнобильський костюмчик». Пішов помитися в дощаний душ у дворі. Батько на цей час кудись відлучився. Я не звернув уваги, а він, як виявилось пізніше, взяв мою військову форму, вийшов на дорогу за туалетом, розпалив невелике багаття і спалив все, разом із чоботами

і знаменитим головним убором, чомусь прозваним чорнобильцями «підаркою». І я тут, такий геройський, сміливий, одчайдушно налетів на нього шулікою — як же, знищив моє найцінніше свідцтво учасника Чорнобильських подій. Але батько подивився на мене з якоюсь навіть жалістю й остудив враз: «Синку, краще б я замість тебе туди поїхав». Досі пам'ятаю цей погляд.

З Чорнобиля люди поверталися додому по-різному. Для порівняння наведу ще одну цитату з книги Олександра Купного «Живі, поки нас пам'ятають».

Голубев Ігор Євгенович, науковий співробітник Курчатівського інституту: «Їдучи додому, я взяв з собою три комплекти чистого одягу; один білий, два чорні, ватник, чоботи, шапку. Перший поміняв, коли виїздив із 30-кілометрової зони. Другий — на автобусній станції в Києві, а в третьому поїхав уже до Москви. Деякі наші співробітники робили ще крутіше. Вони в інституті перед від'їздом до Чорнобиля залишали комплект чистого, домашнього одягу, а коли поверталися, то спочатку заїздили в інститут, переодягалися, після чого їхали додому».

«Замість подвигу – Чорнобиль»

Я не замислювався, як назвати виставку портретів на вході до нашого чорнобильського табору. Спочатку приліпилося банальне: «Дошка пошани». А коли набралось з десяток малюнків, хтось у політвідділі запропонував газетне гасло: «Час народжує героїв». З такою назвою, ця, збита з дерев'яних рейок та дощок нехитра виставкова конструкція для портретів, що кріпилися до неї простими кнопками, стояла в таборі. І потім у різних місцях зони, куди ми її тягали за наказом командування. А ось у Києві, де виставка вперше відкривалася в Будинку художника, назву змінили. Тепер із зазначенням місця події: «Місце подвигу – Чорнобиль».

У жовтні експозиція перемістилася до Харкова і була доповнена документаль-

ними фотографіями Юрія Ворошилова і скульптурними портретами Сергія Ястребова, який також пройшов Чорнобиль. Цього разу назва абсолютно точно відповідала змісту й героїчному настрою «приборкувачів розбурханого атома». Експозиція відкрилася у виставковій залі художнього музею. На відкриття зібралася небачена для Харкова купа народу. Багато з тих, хто був зображений на портретах і фотографіях, їхні родичі, друзі також прийшли на виставку і, можливо, по-іншому подивилися на себе, відчули свою причетність до грандіозної події, до історії, яку вони ж і творили.

Радісно зустрів знову моїх чорнобильських натурників, але на той час колишній оптимізм і пафос були втрачені безповоротно. Прийшов на вернісаж з лікарняного ліжка – другий місяць лежав у палаті, разом з такими ж, як і я, бійцями, що швидко розгубили колишній запал. Тепер в Інституті медичної радіології ми на собі відчували зворотний бік «чорнобильського героїзму». Тут колишні герої обережно пересувалися, тримаючись за стінки лікарняних коридорів, вранці дбайливо носили баночки з сечею і сірникові коробочки з калом на аналізи, надовго влаштовувалися в

ліжках під крапельниці, терпіли уколи і жменями їли пігулки, які нам приносили медсестри.

Лікарі уважно слухали, заспокоювали, але, по-моєму, не дуже довіряли дивним скаргами пацієнтів, що так раптово заповнили всі палати. Наші медичні дані тримали «під замком», і дізнатися щось конкретне у лікаря було неможливо. Під кінець лікування кілька разів укололи якийсь експериментальний закордонний препарат (чи то шведський, чи то данський, — не пам'ятаю). Ми називали його «озвірин».

Якогось особливого озвіріння не відчули, але вийшовши звідси, починали розуміти, що Чорнобиль — це надовго (якщо не назавжди). Тут важливо було не здатися. Очевидно, кожному з нас разом з медичною допомогою дуже необхідна була і психологічна.

Я знайшов в собі сили вийти зі стресу, перевівши свої відчуття і переживання в русло творчості. Із задуманого, в графіці нічого зробити не зміг — дуже сильні і надто яскраві образи, що вкарбувалися в пам'ять, не давали відійти від конкретики до узагальнень.

Проте дещо вийшло в плакаті, мистецтво якого було мені ближче.

Після тієї виставки минуло багато років, але вона залишилася одним з найяскравіших спогадів у моїй творчій біографії. Зараз портрети чорнобильців у постійній експозиції Національного музею «Чорнобиль» у Києві.

Намагаючись по-своєму переосмислити пережиті події, я зробив чимало плакатів на тему Чорнобиля, брав участь у численних виставках, конкурсах в Україні й за кордоном. Відтоді Чорнобиль став своєрідним життєвим камертоном правди, точкою відліку і послужив імпульсом до зміни мого світогляду, до повороту свідомості в бік екології.

Зрозуміло, це сталося не відразу. 1991 року, до п'ятої річниці Чорнобиля разом з моїми чорнобильськими друзями, колегами і студентами ми влаштували в Харкові І Міжнародну виставку екологічного плакату «4-й Блок». Ніяк не очікували, що видатні дизайнери сучасності із понад 50 країн світу надішлють нам роботи.

Мистецтво, дизайн і екологія... «Наріжний камінь», закладений 1991 року мав продовження 1994-го. А потім кожні 3 роки традиційно створювали нові виставки, надсилали нові роботи. Так наша міжнародна триєнале екоплакату «4-й Блок» поступово здобула вагомий авторитет у дизайнерів усього світу.

Звичайно, було дуже важко, іноді просто немислимо важко. Але кожен раз я згадував Чорнобиль і казав собі: Я МОЖУ. Можливо, саме для мене це і була своєрідна психологічна реабілітація, за допомогою якої я звільнявся від Чорнобиля. Не знаю... Але «4-й Блок» — окрема пісня, і коли-небудь я наберуся духу і розповім про це.

P.S. Одного разу мій студент Паша Риженок зголосився зробити невеликий ролик до виставки. Коли ролик був готовий, Паша довго вагався, не наважувався показувати, а потім, ніяковіючи, сказав: «Професоре, я тут трохи змінив назву виставки, тільки одну букву «В» додав (назва була російською)... вийшло: «ВМесто подвига — Чернобыль», так Ви не ображайтеся, це так, чорний гумор». Я вже хотів обуритися, але раптом я збагнув — Паша має рацію. Вустами студента...

Хроніка постчорнобильських мутацій

Якось напередодні чергової річниці Чорнобиля мене запросили на телестудію і ведучий допитувався, хто ж вони такі, «чорнобильці»? «У мене відчуття, – говорив він, – що це міцні бійці, які колись давно безстрашно кидалися на зруйнований реактор, рятуючи весь світ, а тепер відчайдушно відстоюють свої права і пільги».

Я відразу не зміг відповісти, але чомусь в пам'яті виринула десь почута фраза Юзефа Булатовича: «Коли війна закінчується, з укриттів вилазять герої»... Так хто ж ми такі, «чорнобильці-ліквідатори»?

Зараз, на значній часовій дистанції від подій 86-го, коли виникло й розчинилося безліч легенд, смішним і нікчемним видається пафос більшості

страшних казок і героїчних історій про Чорнобильські події. Учасники та очевидці катастрофи поступово зайняли свої ніші в цьому житті – хто на лавці у дворі, хто в лікарні, хто на кладовищі, деякі в бізнесі (іноді в доволі сумнівному), а комусь дісталися чиновницькі крісла і навіть депутатські мандати.

Про чиновників розмова особлива. Були часи, коли на всіх рівнях владних структур копошилася незліченна армія державних службовців – володарів заповітних чорнобильських посвідчень, що підтверджували участь у відомих подіях. Мене завжди дивувало, як це вони всі примудрилися взяти участь у роботах з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС (як прийнято було тоді говорити), адже навесні, влітку і навіть восени 86-го, коли перебування в зоні було пов'язано з реальною загрозою життю і здоров'ю, а для отримання одноразової грошової компенсації у вигляді 5-кратної зарплати після повернення із зони (про пільги тоді розмови не було) потрібно було надати ще тепленькі, злегка радіоактивні довідки, зафіксовані трикутними штампамі і круглими печатками військових частин (якщо тебе мобілізували через військ-

комат, про інших не скажу, просто не знаю), серед номенклатурної братії панувала розгубленість і вічікування. Їхати в «радіоактивне пекло» ніхто не хотів.

Але ось «Об'єкт "Укриття"» звели героїчними ударними темпами. Урочи-сто підняли червоний прапор на смугастій трубі, доповіли партії і уряду, а далі боротьба з радіацією в зоні перетворилася на буденну роботу. Пільги для тих, хто працював «там», у рідних пенатах, почали набувати конкретики у вигляді безкоштовних путівок до санаторіїв, червоної ікри, дефіцитних кахлів і чеських унітазів «поза чергою». Ось тепер усі кому не ліньки, треба чи не треба, рвуться до «зони». Найчастіше — за-свідчити своє перебування де-небудь, як виїде, у відносно спокійному місці, і швидко забратися геть. Усе, «посвідчен-ня» забезпечені. Решта «привілеїв» теж.

Та час іде, бідніють пайки, рядовим ліквідаторам залишається ще, мабуть, безкоштовний проїзд у міському транс-порті, путівка до санаторію і якісь там дрібниці. Тільки інвалідам Чорнобиля щось більш суттєве з минулих благ іще перепадає. І тут уся чиновницька рать

миттєво отримує важкі захворювання, пов'язані з перебуванням у чорнобиль-ській зоні і, звичайно, інвалідність.

Траплялися й зовсім смішні речі — одного разу в пресі проскочила замітка (абсолютно далека від іронії) про те, що деякі люди на найвищих посадах у дер-жаві, виявляється, інваліди-чорнобиль-ці. Потім, коли випадково дізнався, що і на обласному рівні багато господарів просторих кабінетів теж чорнобильські інваліди, стало сумно й гидко.

Скільки ж їх, чиновників різних мастей і рівнів незворушно, без най-менших докорів сумління загірбали те, що мав би отримати простий роботяга, що чесно відпрацював і отримав «свою дозу» на станції. Відтоді не можу позбу-тися «неясних сумнівів», що виникають у мене, коли бачу «іконостаси» з меда-лей і значків на ветеранських піджаках.

Тільки зараз реально усвідомлюєш ризик і якоюсь мірою приреченість тих, хто перебував навесні 86-го в 30-кіло-метровій зоні. Пригадую, як спекотним травневим днем, звалившись від втоми прямо на траву (зазвичай на землі в зоні лежати і навіть сидіти остеріга-лися) в тіні «кунга» мобільного клубу

бригади, крізь дрімоту, прислухався до тихого буркотіння приймача в машині. Там (нарешті!) почали давати прості і дієві поради киянам: без особливої потреби не виходити на вулицю, тримати віконні квартирки закритими, частіше робити вологе прибирання і ретельно мити голову. Я раптом подумав, знітившись: ну що їм, столичним жителям, у 90 км від реактора, які постійно мають гарячу і холодну воду, про щось там турбуватися... тут ось другий день воду в табір не підвозять... треба б «попутною» на станцію з'їздити помитися,

білизну змінити...

Для тих, хто був у травні-червні 86-го у 25-й бригаді хімзахисту, така думка зовсім не дивна. І в тому, що вже за 20 хвилин ми з майором Колесником мчали на попутному «уазику» прямо до «головного джерела радіоактивного забруднення» відмиватися від «радіації», не було ніякого парадоксу.

Але навіть на самій станції, серед тих, хто перебував на зміні, чергуванні або з якогось іншого приводу, була своя, ще більш незвичайна шкала відносин. Одного разу знайомий капітан з

нашої частини, призначений на чергування в штабі на ЧАЕС, у розмові зі мною обурювався з приводу поведінки якогось офіцера-інспектора з Москви: «Ти уявляєш, — говорив він дратуючись, — цей гад на «поверхню» не виходить! Або в «бункері» сидить, або в душі годинами миється, чистюля х...єв!».

У житті все відносно. Підозрюю, що московський офіцер за свої «подвиги й участь у ліквідації аварії на ЧАЕС» отримав медаль (а може, орден) і підвищення по службі.

Мій чорнобильський натурник, молоденький хлопчина, водій, який майже кожен день на початку травня чітко виконував «бойові» завдання (возив на БРДМі до стінки реактора, у найнебезпечніші місця команди вчених «помацати радіацію живцем»), через три роки, покинутий усіма, спився, замерз у снігу.

Сусід, років на 10 молодший за мене — інвалід-ліквідатор. Потрапив до Чорнобиля майже через півроку після аварії. Що він там робив, не знаю. Але, як сам розповідав, біля «саркофага» побував один раз: «Так, цікаво, подивитися...» Інвалідність «отримував» довго, на вигляд нічого — бадьоренький. Регулярно отримує свою пенсію і щось

там «на ліки». Робить і з задоволенням вживає самогон, порпається на дачі. Раз на рік «лягає» в лікарню — «поколоти раптом що». У мітингах протесту і чорнобильських пікетах участі не бере.

Різні люди, різні долі. І всі начебто герої-чорнобильці. Ну а якщо коротко, без полум'яних промов і глянцю почесних грамот — більшість тих, хто був зі мною впродовж перших місяців, — справжні мужики, що чесно й самовіддано виконували свій обов'язок, справжню чоловічу роботу. Досить складну, фізично важку й небезпечну.

Для мене точною метафорою цих подій і людей, що брали в них участь, залишаються слова мого друга, письменника Сергія Мирного (теж, до речі, чорнобильця): «Прості люди, простими лопатами, просто копали землю...»

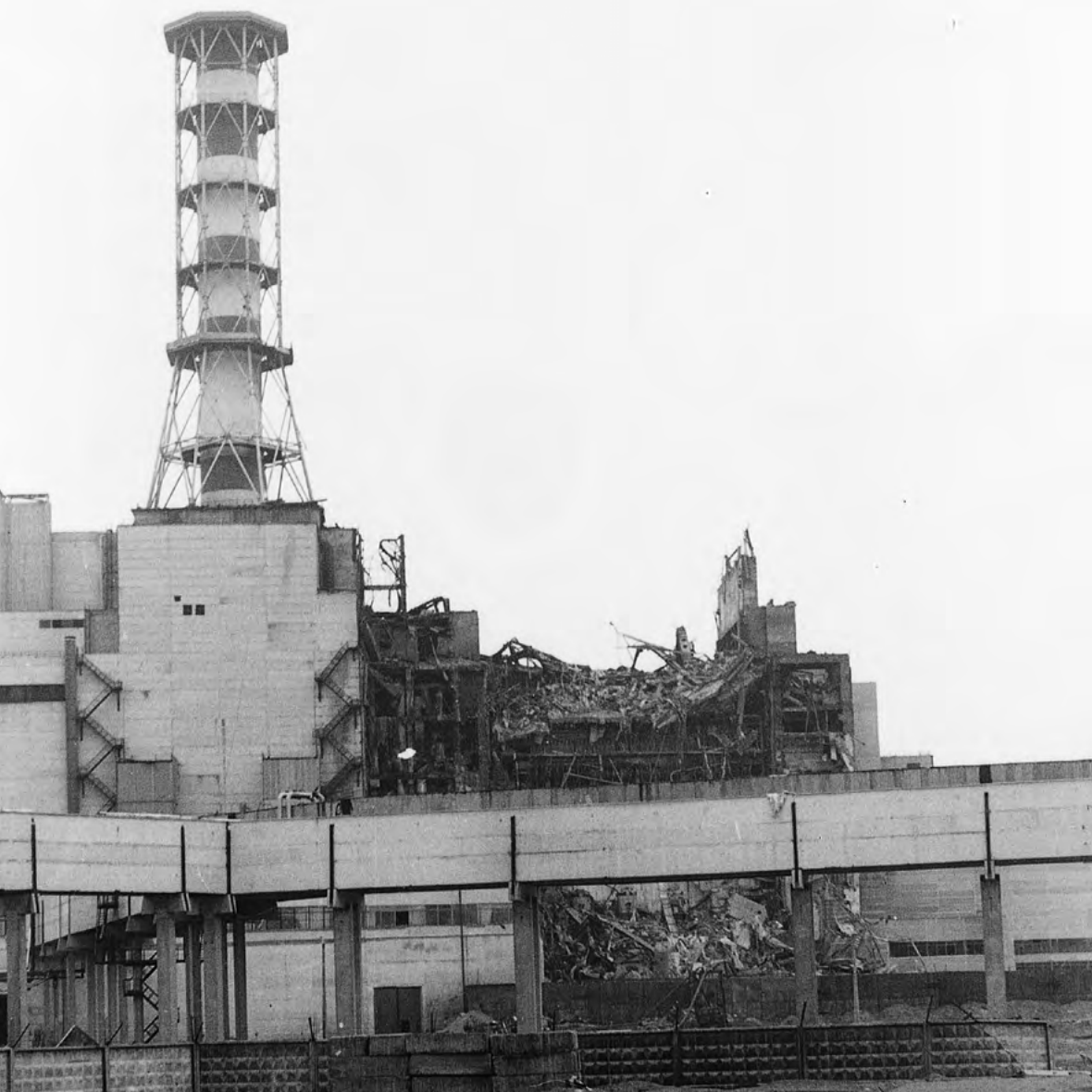

Перший час, змитий з автомобілів радіоактивний пил і бруд, разом з водою всмоктувався в землю. Природно, рано чи пізно вода просочувалася в річку Прип'ять, потім в Дніпро. Так водними потоками радіоактивні частки розносились по всій Україні. Пізніше здогадалися рити ями і вкривати їх поліетиленом. Коли яма наповнювалася, заражену воду викачували і вивозили. Але знову ж таки, цю воду кудись треба було зливати і зберігати...

Фото на пам'ять. Природне бажання сфотографуватися на тлі якого-небудь примітного місця в Чорнобилі, де крім зруйнованого 4-го блоку нічого особливо цікавого не було, перетворювалося на небезпечну авантюру і для фотографа, і для тих, кого він знімав.

Післямова 30 років потому

Кажуть, що злочинця завжди тягне на місце злочину, так і мені хотілось повернутися до Чорнобиля. Звичайно, я туди не рвався, але бажання побачити місця, де стільки пережито, не полишало мене ще багато років. Було живе відчуття, наче приріс до цієї вбитої радіацією землі, хоч і не раз наражався там на небезпеку та отримав добрячий багаж негативних емоцій.

Минуло майже 20 років. 2004-го якимось чином дізнався про наш дизайнерський антиядерний проект і відшукав наші координати в інтернеті Олександр Купний (на той час працівник на ЧАЕС). Він на свій страх і ризик запросив нас зробити в Славутичі виставку екологічних плакатів з колекції триенале «4-й Блок».

Я поїхав з Анею Шишковою, яка на той час була менеджером виставки. Звичайно, попросилися на станцію і в зону. Ходив по знайомих-незнайомих місцях, намагався відновити свої колишні відчуття, але в голову повертались тільки спогади про них. «Вбита» радіацією природа, відчувши свободу, потужно і весело поглинала місто, перетворюючи на артефакти й інсталяції все покинуте тут людською цивілізацією.

Потім ще кілька разів довелося побувати в зоні відчуження разом з Сергієм Мирним, поблукати по зарослих чагарником і молодими берізкамі місцях, де колись розташовувався наш табір... Хвилювання від зустрічі з минулим стерлося, зате все частіше став замислюватися: «А чи не марними були всі наші героїчні потуги з порятунку Європи і світу? Скільки людей, які виконували тут роботи, було опромінено, які гігантські кошти витратили і витрачають досі, які зусилля доклали для того, що сама природа, як мені здалося, могла б досить швидко і ефективно зробити сама». Можливо, треба було залишити це все професіоналам, закрити зону і не потикатися туди хоча б років 100.

«4-й Блок» – саме про це. Про людську самовпевненість і гординю, про дурість і божевільну боротьбу з природою за ефемерні блага цивілізації, що триває і зараз. Може, тому вже протягом 25 років цей проект не відпускає мене...

Триєнале екоплаката «4-й Блок» заснована до 5-ї річниці Чорнобильської трагедії в Харкові і кожні три роки представляє найкращі світові досягнення у царині антиядерного, екологічного та соціального плаката. Задумана як знак пам'яті, виставка спрямована в майбутнє, націлена на молоде покоління і покликана пробуджувати нове екологічне мислення.

Літературно-художнє видання

Векленко Олег Анатолійович

ЧОРНОБИЛЬ: етюди з натури

Українською мовою

Редактор: *М.А.Курушина*
Текст, ілюстрації: *О.А.Векленко*
Дизайн: *О.А.Векленко*

Підписано до друку 23.03.2017 р.
Формат 60х84/8. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Helvetica. Ум. друк. арк. 16,28.
Наклад 500 прим. Зам. № 0673

Видавництво «Точка»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11, оф. 4
Тел.: (057) 764-03-79

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, №1790 від 19.05.2004 р.

Віддруковано в ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11, тел.: (057) 756-53-25
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК, № 4399 от 27.08.2012 р.
www.madrid.in.ua
e-mail: info@madrid.in.ua

Короткі оповідання-спогади Олега Векленка не претендують на всеосяжну картину Чорнобильської трагедії. Це лише маленький фрагмент, її відображення в свідомості художника, що волею долі опинився на вістрі, як тоді говорили, «боротьби з буремною стихією атома, що вийшов з-під контролю».

Щирий, подекуди іронічний і дуже особистий погляд на події, що відбувалися навколо, в підсумку відтворюють правдиву мозаїку людських взаємин в екстремальних умовах, людської гідності і мужності, що допомагали вистояти в неймовірних випробуваннях.

Ілюстрації до книги – документальні фотографії, зняті автором 1986 року, як кажуть, «на ходу», а також малюнки, виконані безпосередньо в зоні робіт з ліквідації наслідків катастрофи, по суті, є самостійною лінією, яка доповнює тему.

Харків
2017

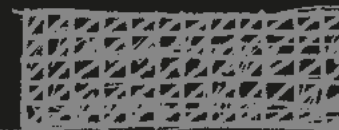
Харків -
Ул. Костюченко
КВ. -15

Бессараб
Рибаків
Змі. д. 1986
по д. 1986
Харків
У шкільній
ОРО. # 250
2. Кі

С. А. Т. Приємна
Кам'яна
Г. Харків
м. Ресом
Ул. Трансформаторна 13

✓ Харків - 1

Андрей
Малішкін

Камітат Елєній
Харків, Рибаків